

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**R. P. Adami Contzen E Societate Iesv, SS. Theol. Doct.
Commentaria In Qvatvor Sancta Iesv Christi Evangelia**

Contzen, Adam

Coloniæ Agrippinæ, M.DC.XXVI

Capvt Secvndvm.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-82999](#)

Primogenitus est quis vocari primogenitum, fratres igitur habuisse, alioqui quis primus futurum fuisse vniogenitum.

Hieronymus relatio est. Primogenitum etiam dicit qui est vniogenitus; omnem vniogenitum esse primogenitum. Sic enim vocari eum, non modo post quem nati sunt fratres, sed etiam ante quem nullus est natus. Num. 18. 15. tota res definitur. Quicquid pri-

mumerum p. erit in vniogenito, quam offerunt Domino, sive ex hominibus, sive de pecoribus fuerit, tuisur erit: ita duntaxat, ut pro hominis primogenito preium accipias. Primum genitum autem huius, & omnis non facies redimi. Vocantur ergo primogeniti, כָּל בְּבָנֵי רַבִּים ut primogenita, vel offeruntur, vel redimuntur, non exceptato sequentium ortu. Ita & Christus in templo offeritur, tanquam primogenitus. Quis & in Aegypto occisa sunt omnia primogenita, etiam vniogenita fuerint. Ex quo concludimus hanc etiam oblationem ex Heluidiana imperitia natam esse.

CAPUT II.

Luc. 2. 2. 7.

Mich. 5. a 2.
Ioa. 7. f. 42

Pf. 71. b. 10

Osee 11. a. 2.

Ier. 31. d. 5.

GVM ergo natus esset Iesus in Bethlehem Iuda, in diebus Herodis Regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Ierosolymam, 2. dicentes: Vbi est qui natus est Rex Iudeorum? vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum. 3. Audiens autem Herodes Rex, turbatus est, & omnis Ierosolyma cum illo. 4. Et congregans omnes Principes Sacerdotum, & Scribas populi, sciscit abatur ab eis, ubi Christus nascetur. 5. At illi dixerunt ei, in Bethlehem Iuda: Sic enim scriptum est per Prophetam. 6. Et tu Bethlehem terra Iuda, nequam minima es in principiis Iuda: ex te enim exierit Dux, qui regat populum meum Israel. 7. Tunc Herodes clam vocatis Magis diligenter didicit ab eis tempus stelle que apparuit eis. 8. & mittens illos in Bethlehem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de pueris: & cum inuenieritis, renunciate mihi, ut & ego veniens adorem eum. 9. Qui cum audirent regem, abiérunt, & ecce stella, quam viderant in Oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra, vibrat puer. 10. Videntes autem stellam gauij sunt gaudio magno valde. 11. Et intrantes domum, inuenierunt puerum, cum Maria matre eius, & procidentes adorauerunt eum: & apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thys, & myrram. 12. Et responsu accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam. 13. Quicum recesserunt, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi usque dum dicam tibi. Furem enim est enim ut Herodes querat puerum, ad perdendum eum. 14. Qui consurgens accepit puerum & matrem eius nocte, & secessit in Aegyptum. 15. & erat ibi usque ad obitum Herodis: ut impleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ex Aegypto vocavi filium meum. 16. Tunc Herodes videntis quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde, & mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus eius à bimatu & infra secundum tempus, quod exquisierat a Magis. 17. Tunc adimpletum est quod dictum est per Jeremiam Prophetam dicentem. 18. Vox in Rama audit a est, ploratus, & ululatus multus, Rachel plorans filios suos, & roavit consolari, quia non sunt. 19. Defunctio autem Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Aegyptum. 20. dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem eius, & vade in terram Israel: defuncti sunt enim, qui querabant animam pueri. 21. Qui consurgens, accepit puerum, & matrem eius, & venit in terram Israel. 22. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudea pro Herode patre suo, timuit illo ire: & admonitus in somnis, secessit in partes Galilae. 23. Et veniens habitavit in ciuitate, que vocatur Nazareth: ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazarenus vocabitur.

IN CAPUT SECUNDUM

ARGUMENTVM.

Christi infantia domini vilius, foris inclarebit.

Argumentum cap. 2.

Natus Emmanuel, quamvis diuersorio exclusus inter animalia vilis & inglorius saceret, maiestate tamen suam variis indicis effulgere voluit; Angelorum oracula, & cantus audiunt pastores, stella Magos ex Oriente ducit, cubæ vagientis Herodem exterrit, tota Ierosolyma rumore Messianici conturbatur. Rex impius successor mortem intentat, non modo ingenti, sed inaudito scelere infantes trucidat, vix rebus Iudorum Deus corporem excuteret, & fidem nostram firmaret. Magorum aduentum, acta cum Herode, adorationem Domini, abiitum, Herodis elusi furias, fugam in Aegyptum Marthas describit. Sunt quidem hoc loco variae questiones, sed quarum in utramque partem est libera definitio. Ideo paucioribus rem vniuersam comprehendam, paucis, quæ aduersum hæreses & mores faciunt expositis. A principio usque ad Versum 13. legitur in Syra Ecclesia; נָזָרֶת אֲשֶׁר מִצְרַיִם ad vesperam natalitorum.

Hincad Versum 19. Ad marianam cædis infantum. Atque inde eadem die ad oblationem cædis infantum. Hoc est enim קָרְבָּה Korba.

VERSUS

VERVS I.

Cum ergo natus esset Iesus in Bethle-
hem Iuda.

QUESTIO I.

Verēne natus Christus?

*Verbo no-
stra defen-
sa.* §. 1. Qvod in Graeco dicitur οὐκέτι οὐκέτι, noster re-
stè conuerit, ergo, non est enim de aduersa-
tia hoc loco particula, neq; præcessit plu, quidem, sed
orationem continuat, significatq; ergo, porro, ceterum, vt
illud Xenoph. pæd. 4. μέντος δὲ οὐκέτι μέτεστον οὐδένος
αὐτὸς οὐδὲ τὸ σπάσθεα. Manens porro Cyrus mediocri tem-
pore isthac cum exercitu, Eodem etiam modo Syrus: οὐκέτι
Quando autem natus est.

§. 2. Iudeæ pro Iudeæ legendum olim monuit Hiero-
nymus. atq; ita habet Syrus οὐκέτι οὐκέτι dīhuda. Quam-
uis autem in vnum utraq; lectio concurrat, retinenda
tamen est illa, quæ antiquitatis potiora testimonia
produnt.

*Pot natu-
ris Chri-
stii.* §. 3. Vete de matre virgine, proprieq; natum Ter-
tullia, contra Marcionem ostendit c. i. de carne Christi.
Introductus Marcion, carnem Christi vt Tertull, lo-
quitur putatinam, vt conceptus, & partus, & ipsius exinde in-
fantis ordo & docebat habere. Sed qui carnem, inquit, Christi
putat inam introduxit, & que potuit nativitatibus quoq; phan-
tafmita confingere, vt & conceptus, & partus, & partus
virginis & ipsius exinde infantis ordo & docebat habere. Eos
den oculos, sed demque sensus secellerent, quos carnis opinio ini-
clusit. Planus nativitas à Gabriele annuntiatur. Quid illi cum
essentia creatori & virginis vtero? Conceptus inducitur, quid
illicum essentia creatori? Odit mors, qui subito Christum de
celis deferebat. Auser hinc, inquit, molesto semper Caesaris cen-
sus, & diuersaria angusta, & sordidos spannos & dura præsepias.
*Inmissiones
Marcionis.* Videbit angelica multitudine Dominum suum noctibus hono-
ranti. Serueni potius pecora pastores: & Magi infatigantur de
longinquo, donare illis aurum suum. Melior sit & Herodes ne
Hiemias gloriatur. Sed nec circumdatur infans, ne doleat:
nec ad templum deferatur, ne parentes suos oneret sumptu ob-
lationis: nec in manus tradatur Simeonis, ne senem moriturum
exinde contristet. Taceat & anus illa, ne fascinet puerum.
Hæ opinor consilis tot originalia instrumenta Christi delero.
Martion ausus est, ne caro eius probaretur.

His consilii ait tot originalia instrumenta Marcio-
nem delece voluisse, ne caro eius probatur. Quem
contra Tertullianus Scripturam adserit, docetq; eum
cum rescindit, quod erat traditum, rescindit quod ve-
tum erat. Deinde insigni arguento vitetur; cur enim
Deus natus videri, & homo videri voluisse, si homo

Sinasi
Dox noluis
*sav ho-
mo videri
relaxat.* esse noluisse? Sed ipsum ex hoc capite manifestatio-
nem discepitatem audiamus. Sic habet: c. 3.
Necessitatem est quatenus hoc putas arbitrio tuo licuisse, vt
aut impossibilem, aut inconvenientem Deo existimá-
ueri nativitatē. Sed Deo nihil impossibile, nisi quod
non vult. An ergo valueat nasci (quia si voluit, potuit,
& natus est) consideremus. Ad compendium decur-
ro. Si enim se nasci Deus noluisse, quacumq; de cau-
sa, nec hominem se videri prestituisse. Nam quis homi-
nem v. dens, cum negaret natum? Itaq; quod noluisse
est, nec videri omnino voluisse. Omnis rei displicen-
tis etiam opinio reprobatur. Quia nihil interest, utru
sit quid, an non sit: si cum non sit, esse presumitur. Pla-
ne interest illud, vt falsum non patiatur, quod vere non
est. Sed satis erat illi, inquis, conscientia sua. Viderint
homines, si natum putabant, quia hominem vide-
bant. Quanto ergo d'gnus, quantoq; constantius hu-
manam sustinuisse existimationem vere natus, eandē
existimationem etiam non natus subiit, cum iniui-

riā conscientiæ suæ, quam tu ad fiduciā réputas, vt
non natus ad seruit conscientiam suam natum se exi-
st̄ mari sustineret. Quid tanti fuit, edoce, vt consciens
Christus quid esset, elle se quod non erat, exhiberet?
non potes dicere, si natus fuisset, & hominem vere in-
dulisset, Deus esse desisset, amittens quod erat, dum af-
sumit, quod non erat. Periculum status sui Deo nul-
lum est.

Insigne hoc argumentum est contra impio pro v. 4. Si in Eu-
ritate carnis Christi. Simili nos vrimur pro veritate e-
iusdem in Eucharistiā præsentis. Si enim non carnem
suum dare, sed Symbolum instituere, cum Testamen-
tum conderet, voluit. quare id tam manifestis verbis
vltro indicavit? eut videri voluite esse e. tpus quod
traditur, sanguinem qui funditur, si nec corpus, nec
sanguis erat? Cur Apostolus clamat, manducantem
indigne reum fore corporis & sanguinis, si nec corpus
manducat, nec languorem bibit? Cur videri vult fieri,
quod fieri nullo modo vult? Denique cur tantum
errare Magos Deus voluit, vt è longinquō venientes,
vbi est ille qui natus est? ὁ Ιησοῦς; cur etiam Iudeos
ex Propheta errare iussit, vt dicerent in Bethlehem
nasciturus, si nasciturus non erat. Cur errorem tot
modis hominibus creator inculcat, vt nisi errarent,
infideles essent. Pari optimo fiduciā de Eucharistiā
quaro; cur tantum, tam magnum, tam longum erro-
rem Deus tot modis, suo verbo, Ecclesiæ vñu, miracu-
lis, martyribus, ratum esse voluit, atque ab omnibus
credi, si esse in Eucharistiā noluit?

QUESTIO II.

Quales Magi fuerint?

§. 1. Tria præcipue controueruntur de Magis;
Quenam eorum fuerit patria: an ex longin-
quo venerint Oriente, an ex Chaldaea, an Perside, an
Arabia? Deinde quenam professio, Philo ophi, an
venefici, an vtrumq; Tertio, an & Rege? Hortum ni-
hil magnopere erratum est; quia tam Caluinus & Be-
za aliiq; peculanter receptas sententias veterum ex-
agitant. Breuiter illis respondendum est.

§. 2. De loco, vnde venerunt, ita Caluinus. Cate-
rum plurimum ridiculi sunt Papistæ, quod Reges sibi fabrica-
rant, quia alibi predictum legebant, venturos Reges Tharsis &
Insularum, & Saba, qui munera Domino offerrent. Ingeniosi
artifices scilicet, qui vt nouam hominibus formant darent, à
mundi conuersione coperiunt. Nam ex Meridie, & Occidente
fecerunt Orientem. Nec vero dubium est, quin iustitia Dei vindicta
sic obstupescerint, vt omnium Iudibrio pateres crassa
corum inficta, quibus veritatem adulterare, & in mendacium
vertere nulla religio fuit.

Nobis considerandum est primo quales illi sint,
quibus tam atrociter maleficit. Deinde, quo iure id
faciat, expendendum. Magnos viros, & sanctos viru-
lenta illa lingua accusat: nam Iustinus contra Tryphonem
ex Persia venisse sensit. Tertull. l. contra Iudeos
c. 9. vbi Magis Orientalibus accommodat verba Psal.
71. Reges Arabum & Saba. Cyprian. de operibus cardinalibus, sive ille, sive æqualis illi quispiam auctor est.
Nec multo post, inquit, Arabum fines huius rei notitia pene-
trauit, & incolis Sabba præclaris stella luminis coelesti numerus
nouus splendoribus indicavit.

Epiphanius in compendio Doctrinae. Eos multi secu-
ti sunt, vt Genebrardus, Baronius, alii. Et inerito, nam dū Arabes
ali quoque idem senserunt, vt Cyillus Alexand. lib. vocantur.
4. in Ila. & Isidorus. Qui duo Persas & Arabas inter-
dum confundi testantur, quod de Arabia felice intel-
ligendum est, quæ ad orientem finis Persici illi conter-
minata est. Atq; hac ratione conciliari possunt Clemens A-
lexan. l. Stromatam, Chrysostom. hom. & in Matthæum,
Thodor.

Theodor. lib. 5. histor. cap. 39. Leo Serm. i. in Epiph. qui eos è Perside esse centent. Erant etiam Magi populi in Media, & Regio Magodia, quam tamen hoc pertinere non arbitror. Vt neque quod habet Suidas in verbo *Magog, & Perse*, quos cosdem esse ait. Nam Magorum nomine non nationem aliquam, sed professionem indicari nimis tum vistatum erat. Et Magorum pro populo, nomine iam tum exolegerat, nec enim sequentes Scriptores usurparunt. Cum igitur Arabia felix sub Persis fuerit regibus, eique confinis, poterant sanè de Perside, & Arabia venire. Aut aliqui horum esse Arabes, alii Persae: cum enim non modo vetitus eorum diuersus à Beda describatur, sed color etiam vultusque, non est improbatum aliquo intercallo eos disiunctos habitasse, alias trans finum Persicū, alias cī illūm ēundēm. Epiphanius non modo Arabas, sed etiam ex Cetura & Abrahamo oriundos, ait in Compen. dicit. *Quos constat orientem versus habitaſſe. Et nomen Sabā conuenit.*

Hos igitur diuina vindicta obstupefactos ludibrio patere, veritatem vertere in mendacium, nemo, nisi quem diu fugere fidesq; pudorq; dixerit, cum omnes, si Tertullianus excipias, magna religio nis & sanctitatis laude floruerint. Quibus adiungo Illyricum, & Daniëlem Tossanum, Lutheri, & Calvini discipulos. E quibus Illyricus,

Barbara gens Arabum dant mystica dona.

§. 3. At mundum convertunt, Orientem in Meridiem & Occidentem verrerunt.

Respondeo plerosq; eorum, multos è mundo cōuertisse, ipsum mundum fecisse meliorem: non Orientem in Meridiem & Occidentem vertisse, sed Occidentem in Orientem, ambulantes in tenebris ad lucē matutinam, pereunte ad virum, cuius Orientis nomen eius. Quid enīt: an Reges Tharsis, & Insulae, Reges Arabum & Saba non sunt Reges Orientis? an in Magos Psal. 71. 10. verba non conueniunt?

Aliorum accusatione crassam in-vocari possunt tam Orientales, quam Occidentales. At vero Arabes & Saba sunt ad Orientem, & Meridiem, si Iudæam species. Tacitus hist. l. 5. *Terra finesq; Iudæe* qua ad Orientem vergunt, Arabi terminantur. Eius descriptio Ptolom. l. 5. c. 16. Plin. l. 5. n. & l. 6. 28. Felix Arabis inter duos sinus, Arabicum & Persicum excurrit. In hac Saba est Thurifera, Strabonil. 16. Metabar dicta. Inde Sabei populi, à Saba nepote Abraham, fuerunt autem Ceturiae separati à filio Isaac ad Orientem plagam. Gen. 25. 4. ab hoc nati sunt, quibus sola est Thurea virga, Sabei.

Quos si ad Occidentem Calvini et locat, contra omnium hominum scientiam id facit, & fidem in perpetuum sibi abrogat. Nam ex tabulis Ptolomai, ac recentioribus, Arabia Felix, est ad orientum hybernum Bethleme ut merito tum Christus natus esset, ab ortu venire dicerentur. Non igitur nos Dei vindicta obstruximus, sed terrarum, mariumq; tractus, atq; adeo lapides pro nobis loquuntur.

§. 4. Altera questio est, Philosophi an venefici fuerint? Hic etiam sententia varians, multi artibus malefici, & idololatriæ deditos sunt arbitrantur; alii priore Philosopheriam coluisse censunt. Cum vero aetatis doctriana sit pene & qualis, rationes coniderare conuenit.

Qui malefici vocant, Magorum omnino probant, quod fere in malam partem accipi solet. Qui Philosopheros veros esse prædicant: Honoris causa Magos nominari contendunt, nec à veneficiis D. unum acceptum Testimonium.

Magi vox Ex nomine quod sumitur argumentum non infir-

mum est. Quo enim Syro vel Hebreo vsus sit Mattheus incertum est, noster Syrus habet Σύρον megu'che, quod idem est cum Latina & Græca, sola terminatione Syrum. Græcum & Latinū Magi in utramq; tem accipi solet: sed crebrius in malam. credo etiam apud Persas laudis fuisse Magiam, quam Plato in Alcibiade tribuit Horomazi Zoroastris filio, vocatq; τὸν Ἰεροπλάτωνα, τὸν Ζεστρίνα διδασκαλόντα, discunum cultum, & gubernandi doctrinam. Cicero Libro de diuinatione vocat Sapientes οὐφες. Plinius lib. 30. c. 1. o. riginem ad Persas referit.

Mihi quidem in confessu esse videtur Magos Persarum vere beneficos, maleficosq; fuisse, non modo Philosophos, eo modo quo patrum avo Cornelius Agricola Nertesheim Magiam suam, & dæmonolatria philosophia nomine palliavit. Ratio est quod summa fuerit illis vanitas; deinde impetas. Nam vanam medicinam, idolatriam cum demonum familiaritate, & futura noscendi scientiam coniunxerunt. Plinius nū audire praestat. Magicas vanitates, si quis quidem antecedens opera parte, vbiq; causæ locug; possebant, coarguitus, detegimus etiamnum: in paucis tamen dignis res est, de qua plura dicuntur, vel eo ipso, quod fraudulentissima artium plurimura in tota terrarum orbis, plurimq; seculu valuit. Authoritatem ei maximam sūisse nemo miretur, quandoquidem tenuit, sola artium tres alias imperiosissimas humana mentis complexa in una seredigunt. Namat primum è medicina nemo dubitat, ac specie salutari irrepisse vel ut altiorem sanctioremq; quam medicinam: ita blandissimis desideriis, & promissis addidisse vires religionis, ad quas maximè etiamnum caligat humanum genus. Atq; vt hoc quoque suggesterit, miserrime artes Mathematicas, nullo non audiō futura de se sciendi. atq; ea è celo verissime peri credere. Ita possebant hominum sensibus tripli vinculo, in tantum saepe adolevit, ut hodieq; etiam in magnâ parte gentium praualeat, & in Oriente Regum regibus imperet. Sine dubio illic orta à Zoroastro ut inter autores conuenit, sed unus hic fuerit, an postea & aliis, non satū stat. constat. Eudoxus, qui inter sapientia scilicet clarissimam, vtilissimamque eam intelligi voluit, Zoroastrem hunc sex millibus annorum ante Platonis mortem sūisse prodidit. Sic & Aristophanes. Hermippus quidem tota ea arte diligentissime scriptis, & rite centum millia versuum à Zoroastro condita indicibus quoque voluminum eius, positis explanavit; præceptorem, à quo institutum diceret, tradidit Aesonem; ipsum vero V. millibus annorum ante Troianum bellum sūisse.

Miratur ille Homerum Troianis temporibus eius non meminisse. Quasi vero non omnia plena Magis illo tempore fuerint. Quid enim Calchas, non vencitus erat? qui bellum Regis & filia sanguine inchoauit? qui toties Dæmons fallente futura prædictit? quid furtum Palladii, Palamedis interfructus, Caflan, Homerus dæfūr, Chrysa preces, & pestis, nomine ex Magis, plena Magis & Magia? rite deorum consilia, & discordias, gaudi. Thetædos curam, Veneti sylvularum, illa omnia Dæmonum erant spectra aut finge bantur? Faretur haec ex parte Plinius. Siquidem Proæta, & Sirenum cantus, a Vide & deputate non alter intelligi volunt: Circuiteque & inferorū Thebanæ euocatione hoc solum agi. Cum igitur quod nūtrant erant bello, Amelio flossum sapientissimi, Magis etiam, non opere pharao, tet existimare Peisatum sapientes, & Magos ab eo crit. mine fuisse immunes, nec modo Philosopheris studiosos, sed etiam Dæmonum, & maleficiæ Magis. Si enim Philistium habuerint augures, si Egypti, si Chaldaei, quis præter lame solos Persarum Philosopheros naturam retinuerint, scientia contentos, Magas. Magi Persarum rerum vñates, impensisque superstitiones non saram si adiunxisse. Quemadmodum igit in Dei populo laudes Magis, & Prophetæ, tam gentium superiore gis alias sapientes & Magi, erant magno in precio, omnia ora culata præna malefici erant, Magisq;. Cum Xerxes venit in Greciam Osthanes, sparso potenteote artis feminis, ad eius

ad eius rabiem, non auditatem modo Grecie populos egit, ut testatur Plinius l. 30. i. Nec mireris Magos ab antioribus laudari. Non ideo malefici non erant, sed artis admiratione hoc faciebat. *Quinque enim ad uero, suam am literarum claritatem, gloriamque ex ea scientia antiquitus, & PENE SEMPER peti;* at Plinius. Example probat. Certe Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato ad hanc descendam nauigauere, ex illo verius, quam peregrinationibus suscepit. Hanc reue si praedicare, hanc in arcanis habuere. Fuisse autem maleficam imagiam, ex vestigijs eius in duodecim tabulis, de quibus mentionem facit Plinius, constat. Anno virbis Romanae 657. Lentulo & Crass. Coss. Senatus consultum factum, ne homo immolaretur; Palamque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata. Gallias ea vesania posedit. Tiberij principatus Druidas sustulit. Britannia Plinius quo tam attonite, tantis mysterijs celebrabat, vt dedisse Persis videi possit. Et scelerata erat tamen illa, non naturalis Magia, vel eo solum nomine, quod humanas hostias immolarent. De Iuliano, Porphyrio, & eius uiri Philosoph's historiae produnt. *Quin Plinius Romanum collaudac imperium, quod ea sacra sustentum dicit.* Non sat estimaripotest, quantum Romanis debeatur, imperium qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religio officiis magis ad munus erat, mandi vero saluberrimum. Hoc ipso tempore viuebant Magi qui Thryridaten instruxerunt, qui post,

Romanum collaudat imperium, quod ea facra sustulerit. Non satius est mirari potest, quantum Romanus debetur, imperium quis situlere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimis ad munera mandi vero saluberrimum. Hoc ipso tempore viuebant Magi qui Thyridates instruxerunt, qui post Neronis principatu Romanum venit. Persarum porro Magos fuisse maleficos ex eorum decretis & gestis, ceremonijsque discimus, carnes sacrificijs impositas tenuibus virginis adurebant, sacrificia mundo corpore faciebant, solem adorabant. Danielis historia quoque fatis, indicat qui fuerint apud illos Magi, qui scilicet Nabuchodonosori explicationem somni promittunt, cum hoc promittere non sit Philosophi, sed praefigitoris. Deinde Magi Persici iure & lege improba incepta cum matribus & sororibus matronia celebrabant. Sacrificia albati peragabant, deorum colloquia simulababant. Plerique igitur eorum malefici erant, superstitionis, & demoniarum; nam illi qui Graecis Magiam dederunt tales fuerunt. Non gnor duplex m^o gorum genus a patribus constitui, quorum unum vocatur sapientum, alterum τῶν γνῶν̄ praefigitorum. Et vere docet Cælius l. 9. c. 23. Magia esse duo sapientia, alterum insame, & immundorum spirituum commerciis infame, reliquum sere non aliud, quam Philosophia naturae.

Duplices magi. duplex m. gorum genus à patribus constitui, quorum unum vocatur sapientum, alterum r̄or̄ p̄st̄t̄w̄ p̄st̄t̄gatorum. Et vere docet Cœlius l. 9. c. 23. Magia esse duo fastigia, alterum infame, & immundorum spirituum cōmercij infame, reliquum fere non aliud, quam Philosophia naturalis apicem. Et Persarum lingua Magum non esse fere alium, quam diuinorum cultorem, & interpretem. Verum si hec quoque confideamus sacrorum impiorum cultores, Interpretes esse atupscives, & vates, non possumus negare, etiam magos fuisse; nam ista magical sunt. Errat grauiter Cœlius dum ait: Omnia plauta legum Götter exterminare, Magiam festo plausu sapientissimū quemque excipere, venerari, colere, ut quæ altior sit, sanctior ē Philosophia, ex qua præfigur prostut literarum claritas. Pythagoram, Empedoclem, Democritum, Platonem hanc quæsse: Nam eorum Magia fuit omnino impia, & damnata. Hinc Numæ libri, qui Pythagoricus fuit. Roma à se-

que excipere, venerari, colere, et quæ altior sit; sanctioris, Philosophia, ex qua presignis profluat literarum claritas. Pythagoram, Empedoclem, Democritum, Platonem hanc quæsse: Nam eorum Magia fuit omnino impia, & damnata. Hinc Numa libri, qui Pythagoricus fuit, Romæ à le- natu exiisti sunt, Val. I. i.c. i. Anno urbis 615 Chaldaei pulsi urbe. Imo circa hæc tempora Romæ exacti astro- logi. Diol. 47. τοις ασεπάροις, καὶ τοῖς γόντας εἰς τὸν οὐ- λευτικὸν αὐτολόγος, & πρατηγάτοις εἰς βέ εξ- γί; videlicet I. 56. de Agusto. Constat igitur Magos, atiolas, lapientes confuse dictos esse veneficos. Qui Gracis dicuntur ἐπαρχοις in cantatores sunt. Hebreis fere קָרְבָּן Chatummin. Magi apud Danielēם קָרְבָּן qua in solo Daniele vox reperitur. In Syro dicuntur hoc loco מִגְּשָׁה Magus, est vero Me- gus in Arabia oppidum apud Pliniūm. I. 6. ca. 28. quod inter ea recenter, quæ Gallus equestris diruit, antè non nominata ab auctoribus; quod si Magus quipiam magos nostros dicat, nec probem, nec re-

fellam. Magos à professione dictos malo. Et tamen non honoris causa sic dictos, sed ut in vocatione maximorum peccatorum appareat humanitas & benignitas saluatoris nostri Dei. Cum enim Magi eo tempore infames essent, adeoque sapientes gentium ferme Magi adiutori, mihi quoque probabile est tales & malefici hos fuisse. Non ignoto tamè inter eos fuisse viros bonos, sed raros. Daniel princeps horum constitutus est, ipse tamen Propheta, non magus erat. Daniel, 5. 11. Et constituit eum Nabuchodonosor pater tuus principem Gazerin צָרֵן Caſhdin צָהַדְן aschepin צָהַפְּן Chartummar מִתְּמָרָן, qui et noster verit. Magorum, Incantatorum, Chaldeorum, aruspicum. Eodem compendio rex v. 15. vocat Chaldaeum קָלְדָּאָן יְהוּדָה chochmiam aschephaim. Sapientes, magos, vbi 70. adiungunt γαζερίς, quorum non est in Chaldeo illo loco metio. Horum igitur princeps Daniel, qui quandiu potuit eos in officio contineceret, mala dedoceret. Si quis Magos nostros fuissent Danieli similes, aut sane Chaldaeis dissimiles non pugnaro, meam sententiam propono. Nec indignum hoc est Euangelio, cum act. 19. 19. Magicorum liberorum qui exiuti fuerunt precium fuerit denariorum quinquaginta millium. Nam & Magis datur paenitentia in salutem. Nullius igitur momenti est Illyrici caecilium, cum enim retulisset Iustini sententiam, qui Magos esse incatores, & impios censuit. Eam non nisi stolido argumento refusat. Magipavnde, inquit, liquet, quam infallibilis sit patrum scriptarum interpretatio. Sed viderint Colonenses. Imo sane viderint. redduntur An ideo eorum sacra ossa honore despoliabant, qui a boni peccatores fuerunt. At sic nec Paulum honorarent, qui persecutus est Ecclesiam Dei. Sic nec Magdalena, in ciuitate peccatricem. Errat ille, rigidus peccati alieni censor, sui non imputator. Cam hominem ante peccatum diuina bonitas regeneravit, & Spiritus sancti templum constituit, nobis quoque honorabilem fecit. Quod enim Deus mundauit, homo immundum ne dixerit. Historia porro corporum sacrorum Mediolano Coloniā maduectorum, non publicam modo Scriptorum fidem, sed illius nobilissimae Ecclesiae etiam documenta habent. Nomina eorum laudata Beda venerabilis recenset, & vere eum recensere credo. Dignum certè enim mundus iudicat, cui iniurato creditur potius, quam omnium apostatarum iumentis.

§. 5. Nec minus con trousum est, an reges fuē-
rint? Negant multi: affirmant plures. Caluinus stoli-
ges. dum pigmentum arbitratur. Beza temere & omnino
falso diu creditum esse afferit. Argumenta duo adhi-
bet. Primo, non disimilatetur id Euangelium su-
isse. Deinde si ab Arscidis venissent, non admisisset
Herodes iuratus Parthorum hostis. Priore argumen-
to etiam noui illi orthodoxi videntur, sed ut sua sen-
tentiam probabilem, non ut opinionem pluri morum
in Ecclesia temerariam, &c omni faſā ostendunt.
Illae quidem rationes nullius momenti sunt, opinio
vero multorum magnis nititur fundamentis. Tacuit
Euangelista regum nomen, sed ita descripsit, vt reges
facile credamus. Primo coim thesauros secum ve-
hant, eos apertūnt, & vē magno regi munera offerunt;
hōc autem regum est, non priuatorum. Quanquam Circum-
enim interdum priuati recondant thesauros, non ta-
stantio o-
men longo itinere secū vehere soliti sunt. Deinde stendunt
aduentus eorum illustris fuit, ab Herode audiuntur, esse reges,
tora ciuitas turbat, ut si Persa, aut Arabes Philoso-
phi duntur, aut etiam vates priuati aduerintur, ne-
quaquam tanta fuisset apud impium regem contur-
batio. At hōrum dignitas, opes, comitatus ostende-
bant nihil fraudis nihil impostura subfelle. Hanc ob-
economam Tostianus Caluinista Illustres apud sūos, & ma-
gna auctoritatis fuisse afferit; atque hoc est, quod veteres

Dixere sutorum oppidorum, & prouinciarum reges.
Reges erat Neque enim Aracidis, aut Romanis eos regibus, ad-
inflar me-
æquamus, sed minutioribus, qui sub magnis regibus
viuebant. Magna erat eorum multitudo, ut ex Ti-
diocrium
principum granis vita constat, quem regum minorum turba am-
bibat, ut nunc regem suum principes. Fuisse autem
aut comi-
sum. olim multos, & parvorum ditionum reges, tum alia
do cent, tum vero Ieremias 25. 19. vbi aduersa denun-
ciat Pharaoni, deinde cunctis regibus terra Austris, sive
Hui, & cunctis regibus terra Philistym. Et cunctis regibus Tyri,
& vniuersis regibus Sidonia, & regibus terra Insularum qua-
sunt trans mare. Et cunctis regibus Arabia. Ecce quam mul-
ti reges in una ditione aliqua. Sic cuncti reges Arabia
Salomonis tributa offerunt. 3. Reg. 10. 15. &c. 2. Par. 9.
14. Denique eiusmodi reges fuisse antiqua est in Ec-
clesia traditio, sive existimatio, quam cum Nouato-
res inductam a Papistis nugantur, vetustissimos quoq;
Papistas vocent necesse est.

At Herodes Persarum, aut Parthicos reges non exceperunt.
Hacratione, si quid effici posset, nec ex Perside, ne ca-
lijis locis qua Partho patebant, venire Magi ad Herodi-
dem potuerint, hostem experturi. At meminisse o-
portuit Bezam, hoc tempore cum Parthis pacem ful-
se firmam, nec ullum tota Asia bellum, itaque & Par-
thi Romano in imperio tui ve sabant, & Herodi-
signa re-
tulerunt.

Parti iā
in fœderatos nihil permisum erat. Veniebant tandem ex
omnibus regnis ad templum Ierooflymitanum eius
sanctitate permoti, etiam ex Perside, quemadmo-
dum videmus in actis apostolorum, & multæ hoc
probant historiæ.

S. 6. Occurrit Beza tamen. Si Genebrardo Parisiensi
Theologo creditur: Hæc est vetus Ecclesiæ traditio. Cedo quibus
bus testibus: Tertulliano, inquit, Augustino, Hilario,
Hieronymo, opponit ille Chrysostomum Theodo-
retum, Cyprianum, Nyssaeum, Cyrilum, qui reges
esse nec negant, assertunt. Nos quemadmodum
asserentibus credere possumus, ita alios qui non ne-
garunt contra affirmantes stare non putamus. Inter-
Tertullianus reges ass. rit, quia Psalmum 71. de re-
nus ex cō-
gibis Arabiæ illis attribuit: & magos reges habuisse
suetudine orientem cum multis scriptoribus affirmat. Veri huc
Ecclesiæ re-
quoq; Beza Tertulliano insulat, quod dicat Dam-
gibus Psal-
co eos venisse at nihil tale apud Tertullianum, Damas-
cum ait, deputatam Arabia, Christum accepisse folia Damas-
cum accommodat. Aralias inter duo Mala funditur, & Damas-
cum attingit. Negat deinde Orientem magos sere ha-
buisse reges. Sed quia omnium sententijs repugnat;
concedit aliis verbis Magos fuisse reges Orientis, dum
ait Magia studioflos suis. Imo verè scriptilis Ciceronem
l. 3. de nat. Deorum. Neminem esse potuisse Persarum regem,
qui non antea Magorum scientiam & disciplinam percepisset.
Tuam fidem Beza; an studiosus Magi non videtur
tibi magus esse, saltem iam initiatus in re mysterijs,
cum Magum faciat commercium dæmonis, & mini-
ma etiam infernalium & mysteriorum cognitio; an ne is quidem magus est, qui magorum scientia
& disciplinam percepit, retinet, proponat. At errat
Tertullianus. Hoc nondum probatum est. Hoc nobis
sat's est, Magos à Tertulliano dici reges, idque libro
contra Iudeos, quo ostendit, communem eam esse
sententiam Christianorum. Augustini l. 3. de mirabilibus
scripturæ c. 3. variam lectionem esse non ignoro,
imo nec Augustinum auctorem arbitror, aliud sensit
Genebrardus. Apud Cyprianum historia Magorum
non texitur, nisi auctor de cardinalibus operibus sit
Cyprianus. Ille ramen magnos, & illustres viros fuisse
significat cum ait. Nec potuisse Palestina incolas latere tan-
ti nominis persona. In urbe autem, ubi tot principes e-
pertione re-
rant, & magnates latere poterant, nisi ipsi principes
gum. & reges essent. Reges enim dynastas dicere scriptura
solet.

Note erant
Israelitis
personæ re-
gum.

S. 7. Magi igitur, regesque fuerunt, & stellara cuti-
viderunt, alla simul revelatione Christum natum es-
se cognoverunt, atque ita itineri se se accinxerunt.

Etam de numero disceptatur, de quo nihil aliud Tres regi
habeo dicere, quam esse hanc traditionem antiquam fuisse am-
pliam, nullo modo verum; quod ait Calvinus, esse qua tradi-
figmentum Papistarum. Papistas, inquit, ut tres fingerent, tio.
peruersus error induxit, quia dicit Mattheus obtulisse aurum,
thus, & myrram, Quasi vero distincte singulis proprium mu-
nus assignet. Addit apud auctorem operis imperfecti
quatuor decim recenserunt.

M hi omnino placet a Papistis factum dici. Nam
Papistarum antiquitas, ac progenitores agnoscentur
ex hoc, quod figmentum esse flagit ipse. Augustinus
serm. 1. de Epiph. Ipsa enim magi, qui ad illa celestis pueri Tres regi,
cunabula, stella indicio peruenient, quid aliud exprefserent tria munera
muneribus, nisi fidem nostram? In eorum quod tria of-
feruntur, Trinitas intelligitur. In eorum quod Tres sunt, & gniscent,
singuli singula offerunt, in Trinitate unitas declaratur. Secu-
ti sunt euangelii, quos nominare opus non est. Augu-
stinus itaque ex recepta sententia loquitur, quasi apud
omnes in confessu esse, tres esse. Mysterium enim ter-
natio indicati profitetur, quod omnino vanum esset,
nisi & ille iudicaret esse tres, & hanc esse mentem Ec-
clesie, cui prædicabat, perspectum haberet.

VERVS 2.

Vidimus enim stellam eius in oriente,
& venimus adorare.

QVÆSTIO I.

An hinc Genethliacorum errores firmen-
tur?

S. 1. **F**allax Mathematicorum, hoc est, Venechi. Genethlia-
corum genus, damnatis artibus vnde eō ci vbi que
mendationem, præsidiumque petuit. Iam olim in perutu-
martyrum Ecclesia stellam istam ad sua scita trahé fami-
bant. Tertull. de Idololatria. c. 6. De astrologis ne loquendū gumenta
quidē est. Sed quoniam quidam isti diebus provocauit defendens
sibi perfuerantiam professionis iustus paucis vitar. Non allego Genethlia-
quod Idola honoret; quorum nomina calo inscripsit, quibus o-
mnem Dei potestatem addixit: quod properea homines non pu-
tant Deum requirendum presumentes stellarum nos immuta-
bili arbitrio agi. Vnum propono, Angelos esse illos desertores Dei,
amatores femininarum proditores; etiam huius curiositatipro-
perea quoque damnatos a Deo. O diuina sententia risque ad
terram pertinax, cui etiam ignorantes testimonium reddunt?
Expelluntur Mathematici sicut Angeloi eorum. Vrbs & Italia
interdictur Mathematici, sicut colum & Angelos eorum. Ea-
dem pars est ex illis discipulis & magistris. Sed Magi & Astro-
logi ab oriente venerunt. Scimus Magia & Astrologia inter se
societatem. Primi igitur stellarum interpres natum Christum
annunciaverunt, primi muneraverunt. Hoc nomine Christum
(opinor) sibi obligauerunt. Quid tuum? Ideo nunc &
Mathematici patrocinabitur illorum Magorum religio? De
Christo scilicet est Mathesis hodie stellæ Christi, non Saturni
& Martis, & cuiusque ex eodem ordine mortuorum obseruat,
& prædicat. At enim scientia illa, vñque ad Evangelium fate-
concessa, ut Christo edito nemo exinde nativitatem alius de
celo interpretetur. Hæc ille contra sui temporis Mathe-
maticos historia sacra ad genitum abutentibus.

S. 2. Errorum illum falso Manichæi Catholicis Manichæi
imponebant, quasi dicentes, stellam esse satum pueri, ita calumnia-
l. 1. conit. Faustum c. 1. Augustinus. Inducient stellarum ti Catholice
objiciebat Faustus, quæ confirmaret Genesim. Augusti-
nus lib. 1. cap. 5. tam Mathematicorum errorem
quam Fausti calumniam refundit. Calumniam
quidem

quid in his verbis. Et nos quidem sub statu stellarum nullius hominis genitissimum, ut liberum arbitrii sum voluntatis, quo vel bene, vel male videntur, propter iustum iudicium Dei ab omnibus necessitatibus vinculo vindictemus: quanto minus illius temporalem generationem sub astrorum condizione credimus sedam, qui est aeternus in uerorum creator & Dominus? Ita illa stella quam viderunt Magi, Christo secundum carnem natato, non ad decreatum dominabatur, sed ad testimoniū famulatus: nec enim subiectus imperio, sed inducens obsequio. Prinde non ex illo erat hec stellis, qua ab initio creatura itinerū suorum ordinem sub creatoris lege custodiens, sed novo virginis partu nouum fidus apparuit, quod ministerium officij sui etiam ipsi magi querentibus Christum, cum ante faciem praeret, exhibuit, donec eos ad ipsum locum ubi Dei verbum infans erat, praenudo perduceret.

Quibus rationibus & veteres refutat, & nostros, dum arbitrij libertatem contra rigidos Caluinianos Manichaeorum & Borboritarum progeniem tuerut.

Mathematicos hunc in modum argumentando concinxit. Qui tandem ab origine ita constituerunt hominum nascientium statu stellarum, ut aliquam stellarum hominem aliquo modo, circuitus sui ordinem reliquise, & ad eum qui natus esset pervixisse assuerent? Sortem quippe nascientis, stellarum ordinis filia sole colligari arbitrantur, non stellarum ordinem ob hominis natum posse mutari. Quapropter si stellla illa ex iherat que in callo per agunt ordines suos, quomodo poterat decernere, quod natus Christus ad cursum erat, quonato Christo iussa est relinquere quod agebat? Si autem vt probabilius creditur, ad demonstrandum Christum, que non erat, exorta est, non ideo Christus natus est, quia illa exiitit, sed illa noua exortata est, quia Christus natus est. Unde si dici oportet, non stellam Christo, sed Christum stelle fuisse dicere possit. Ipse quippe illi, non illa huic nascendi attulit causam. Si ergo sunt facta quae sando, id est, a diendo appellata sunt; Quoniam Christus verbum Dei est, in qua antequam essent dicta, sunt omnia, non consortium siderum factum Christus, sed factum etiam siderum Christus est, qui & in aliis im- plam carnem sub calo creatam ea voluntate assumptis, qua etiam calum creavit, ea potestate depositis & recepit, qua etiam sideribus imperatur.

Plura de hoc genere Aug. l. 5. de ciuit. & serm. 6. de Epiph. Pessime igitur Priscillianista, qui naturali sagacitate ex stella ortum Messiam conjectasse assertur.

§. 3. An ista stella fuerit, de qua olim Balaam vaticinatus est, Num. 24. 17. controvetsu est. Affirmat Irenaeus, aduert. heres, c. 9. Vnus igitur & idem Deus, qui a Propheta predictus est, &c. cuius & stellam Balaam quidem sic prophetauit: orietur stella ex Iacob & surget dux in Israel. Eodem modo Cypr. de stella & magis, Origenes hom. 13. in Num. Basil. hom. de humana Christi generat. video multos recentiores in eadem sententia esse. Hoc tantummodo difficultate adferre videtur, quod stella magorum dux non ex Iacob, sed ex oriente fuerit. At Balaam ex Iacob ortitaram pradixerat, multiq; Christum ipsum, qui ex Israele ortum habuit, stellae nominis significatum arbitrantur. Mihil sane virumque probabile videatur; Christum nimurum vocari stellam, & virginem in Numeris, in eo enim cōsentient omnes. Deinde hanc etiam stellam eadem Propheta Magis in futuram. Nec abs re fuit, si stellam dicamus ortam in Iudea in orientem venisse, ad uocatam Christo venerando adoratores, nec enim dicunt, ortam in oriente stellam, sed visam.

QUESTIO II.

An venerant adorare?

§. 1. Cven duplex sit cultus; lat. a, quæ soli Deo, dulta, quæ creature vel in natura, vel gratia dona defertur, magna constantia SS. PP. docuerunt, Magos diuinum Christo cultum exhibuisse. Tertull. Orig. Cyprian. Hieron. August. omnes pene quorum

Adami Contra in Euang. Tom. I.

recordor, adorationem hanc religiosam, & latram interpretan. Urbiq; legitur Iuuenis Presby. eti versus:

Thus, aurum, myrram, regique, hominique, Deoque

Dona ferunt

Et Sedulij:

Aurea nascenti fuderunt munera Regi.

Thura dedere Deo, myrram tribuere sepulchro.

Caluinus pietatem, & adorationem in ambitione, & ciuilem honorem conuerit. Quantum vero, inquit, ad ipsos spectat, non venerant ad exhibendum Christo pietatis cultum, quale debetur Filio Dei, sed Persico more volebant sa- Caluinus latire, quasi prestantissimum Regem. Neq; enim de eo plus re- magis am- nus seprobabili est, quam singulari potentia & dignitate fore bitiosi & preditum, ut populos omnes merito in sui admirationem & re- insideler, conuerit amarit. Fierieram potest ut captare voluerint eius gratiam amorem, quo sibi propitium & sauentem ha- berent, si forte contingere Orientali imperio eum potiri.

Mirum non dixisse, illis spottulas esse expectatas more Romano. Tria potro eius pronunciata sunt, qua Ariensis, alijque impis opportuna sunt. Venisse ad exhibendum regi, non Deiplio cultum. Deinde non plus Caluinus de eo tenuisse, quam singulari potentia & dignitate praevidit fidem pro- fore. Tertio captasse gratiam, ante tempus, si forte conting- dit Ariensis, ret eum orientali imperio potiri. Taceo iam omnes inter- pretes aliud sentire. rem ipsam spectemus. Non est dubiu- dum quin venerent adoratum, ut Messiam, ut Christi adoratum, ac proinde ut mundi redemptorem, ac filium rarum le- Dei, non ergo ut regem tantummodo, vel Monarcham, sive ut cui ciuilia obsequia praestarent. Hoc adeo perspicue Christum, contextus ac consequētia declarant, ut ambigere ne- fas sit. Quærunt enim ubi nasciturus sit ille rex Iudeo- rum, non quilibet, sed ille qui redempturus sit Israe- lum. Alioquin Herodem potius praesenti imperio fre- tum, aut Augustum, aliumne adorassent; nec gratiam infants cum certo discrimine, & regnantium offe- sione quæsident. Quod si potentia regem estimaret, Augusti numen loce maius adorassent; at nunc fugi- Non AB- entes prælustria potentissimorum limina, videntes gustum, sed stellam gauli sunt magno gaudio, magno valde, hu- Christum milemque casam subiere. Christum vero agnouisse, coluerunt, & quæsisse, Herodis gesta docent: convocato enim consilio inquit, ubi Christus nascetur: & illo respon- dente, Bethlehem misit. De Christo igitur, humanique generis saluatore quærunt, qui filius altissimi vocabatur, qui cornu salutis erectum erat, qui omnium erat Dominus. Eum magi Iudeis notum, a Prophetis prædictum norant, adeo ut locum nativitatis non ignorari certo sibi persuaderent. Quin & stellam eius esse iam Spiritu sancto doctore disserant, hunc filium David, filium Dei adoratum ibant, non igitur ut regem Venerari, sed ut mudi saluatorem adoraturu- saluatorum Non ergo singulatim potentia, & dignitate re- adorant. gem, sed ut omnium redemptorem colebant. Fidem igitur illis derogat, si iudicat, eos putasse, fauorem eius ante tempus quæcundum, si forte contingere eum orientali imperio potiri. Miseros lane, si infantem certa in pau- pertate, incerta regni spe colebant; reges ipsos & re- ram Dominos negligebant: ne hoc quidem in men- tem illis venit, ante adulatam etatem, potentiamque Cur huma- regis, se decrepitos futuros, aut esse delituros: si per nos fauores regem Iudeorum Messiam intellexerunt, ut est aper- non pet- tissimum; impia est illa, & non abunda cogitatio; si for- rint, te contingere eus orientali regno potiri; Nec enim ignora- bant eius imperium fore ad mare usque ad fines orbis terrarum: verum de adoratione sat. Quid vero Christo conueniat ut homini, alibi dicerur. Nunc hoc monitum cupio. Adorasse regem, ut iam in ciuis ho- Christus norem sibi delatum agnoscem. Si enim infantem putarunt more communis spe futurae potentiae tantummodo a- honorum dorassent, quam poterant olim ex parte remune- sibi delatae rationem ex beneficio, quod non intelligenti contu- intelligere.

C 2 lerunt?

terunt? Conclu^do dicit Augustini, Serm. 3. de Epiph.
Quid deniq^{ue}, Magi venientes dixerunt: vbi est qui natus est Rex Iudeorum? Quid est hoc? Nonne tum multi antea Reges erant nati Iudeorum? Quid tantopere alieno gentis Regem nosse, & adorare cuperint? Vidimus enim, inquit, stellam eius in Oriente & venimus adorare eum. Nunquam hoc tanta devotione requirent, tanto pietatis affectu desiderarent: nisi, cum agnoscerent Regem Iudeorum, qui Rex est etiam seculorum.

Et Sermon^e secundo, Manif^lat^um effe his, qui prope, & ha^u quip longe. Manif^lat^um igitur nec illu^m doct^u, nec istu^m i^m Magi fide sⁱtu. Et sermone 6. Sed bodie de istu^m loquendum est, quos de re adorarant, motu terrae fides duxit ad Christum. Venerunt enim & quefuerunt ergo Mef^urum cum dicentes: vbi est qui natus est rex Iudeorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum. Annun^cerunt. credunt & interrogant, credunt & querunt, tanguam significantes eos qui ambulant per fidem, & desiderant speciem. Quod si Christum putabant ignoratum eius, quod ageatur, videat Caluinus, ne forte cauam suam matrem eius commendarint, olim memorem beneficij, & aduocatam futuram.

VERSUS 4.

Et congregans omnes principes sacerdotum, & scribas populi sciscitabatur ab eis vbi Christus nasceretur.

QVÆSTIO I.

Quale Concilium Herodes conuocat?

Terretur
Herodes.

Scribe.

Tenite do-
ctores alii

Qua in re
Doctor es
similes
Pharisæi.

§. 1. **H**erodes divina legi & promissionum omnium ex aequo contemptor, nouo mago, um aduentu, & stellæ miraculo terretur. Sacerdotes ut legis gnatos, & scribas conuocati, non omnes sed principes seu primarios. E' autem vices descripta per familias, & sui singulis principes. Scribae olim regibus apparebant, eratque magna illorum dignitas, qualis nunce est secretariorum, syndicorum, cancellarium. 2. Reg. 9. 3. & 20. 25. & 4. Reg. 12. 10. & 22. 3. Fuerunt tamen ali minor dignitate: qui contra^tibus, testamentis, gestis scribendis operam impendebant; Quia' nunc est notariorum munus. At hoc loco scribae lunt quos younes seu legisperitos appellant, populi Doctores. Quos Rabbini magnam partem e Simononius tribu fuisse arbitrauntur. Sed non est dubium ex omni tribu, praep*ci*pue tamen Leuitica Doctores gentis fuisse. Nam cum declinis & oblationibus vivent, & sacra ministerijs dicati essent, vocatio & facultas ad Dei legem considerandam impellebat. Genebrardus Phariseis Theologos comparauit, quia penitus mysteria scripturarum scrutabantur; scribas canonicas qui leges ciuiles, & Mosaicas secundum cori^ctem curabant.

Hic insulat Beza, & omnia scribarum & Phariseorum virtutia in Catholicos transisse arbitratur, nec o^mnum quo tam simile, quam hos illis affirmat. At Genebrardus de ordine, vocacione, officio loquitur. Ipse Beza ait scribas populi, & selectos ex illo ordine nonnullos, qui primarijs face dotibus adiuncti, Ecclesiasticum eorum explorent. Nonne idem Beza obiecte Genebrardus posset ipsum ex sacerdotum & scribarum ceteru consistorium Caluinianum exstructre; scimus super Cathedram Mosis illos sedisse, & nunc quoque regi scitanti Dei oracula recte respondisse; posteri illorum Christo docente in lapidem impege- rint, Ambitione & avaritia cœcisti. Quod etiam Caluinus satis intellexit: cum ait; nunc sinere respondisse; po-

stea furiosi scripturam corrumpere conatus. Vbi tamen quia grauiter aberrat sola vniuersa vocula mutatione veri praconem facile eum efficeret; nam ipsius synagogæ conuenit, quod in nos amarulentem dicit. Ita ergo ille. Si omnes in pi generalibus principijs Deo facile suboribus: Calumna sed vbi proprius eos virgore incipit Dei veritas, contumacia sua in auctoribus eius uenient. Cuius rei hodie illustre exemplum in recens. Papist. [re] Caluinista, [re] Christum enim sine controversia faciunt uirginem filium, carne nostra induitum, & in duabus naturis unam Dei & hominis personam agnoscent: sed vbi ventum est ad Christi virtutem & officium, mox arditi conflictus: quia in ordinem se cogit non sustinet, ac multo minus in nihilum redigi. In summa, quatenus nihil fibi decedere putabunt impi, Deo & scriptura aliquid reverenter concedent: Sed vbi consertis manus cum ambitione, avaritia, fastu, peruersa fiducia, hypocrisy & fraudibus conflitit Christus, tunc omnis affectus modestie oblitus in rabiem seruantur. Sciamus ergo hostibus re exercitatu precipuum execrationis causam esse praus affectus, qui harerio, Iucem in tenebras conuertunt.

VERSUS 6.

Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principiibus Iuda, ex te enim exiit dux, qui regat populum meum Israel.

QVÆSTIO I.

Quæ lectio & interpretatio huins loci?

§. 1. **M**ultorum reprehensiones Matthæus incurrit citatione Michæla Propheta 5. 1. contrarium enim in testimonio, & in eius productore videtur dici. Dicit enim Propheta: *minima es, Matthæus: nequaquam minima, Propheta, in millibus, Matthæus: in principiis.* Textus Michæla ita habet. *אַתָּה בְּרוּלָה אֶפְרַתָּה צָעֵד לְהַיִת בְּאֶלְפִי וְהַוָּא בּוֹמָר לִי רַצָּא לְהַיִת מִרְשָׁלָל בִּירָשָׁא.* Apparatus repugnat illa.

Vetus interpres ita reddidit: *Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Iuda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel.* Vbi dicitur alia discepantia, quod dicatur: *Ephratha, & addatur, Mihi, non admodum graues sunt, vt ostendam.* Septuaginta versio variat, ordinatio ita habet. *καὶ οὐ οἰκότη τὸ Βηθλέεμ, τὸ Ἐφράθα ὀνομάζεται τὸ εἶναι ἐν κυλίσιν ἑδα, εἰς τὸ ἔπειτα τὸ εἶναι εἰς ἀρχὴν τὸ τοῦ ἐργαλεῖα.* Et tu domus Bethleem (viri nomen est) Ephrata, [& hoc viri nomen] parva es in millibus Iuda, ex te exhibet, vt sis in principiis in Israhel. Vbi a Matthæo præterita etiam differt, quod vocet domum Bethleemi, & Ephratham, nam singulis proponit articulatum τοῦ, vt virorum propria nomina indicet. Chaldaeus interpres de Christo Chalda manifeste interpretatur. *אַת בְּרוּלָה אֶפְרַתָּה דְועַר הַוָּא לְאַמְנוֹן בְּאֶלְפִי זְבִתָּה מִזְרָחִי יְבֵץ מִשְׁוֹרָא.* de Messia interpretatur. *לְמֹרוֹן עֲבֵד שְׁלֹטָן עַל יִשְׂרָאֵל.*

Et tu Bethlehem Ephrata, que parua fuisti ad numerandum in millibus domus Iuda, ex te coram me egredietur Mef^uss, vt sis exercens dominum super Israhel. Ita Thargum Ionathæ. Vbi clarè ait, paruam fuisse, quam nunc magnam practicet. Deinde ducem, seu dominatorem, vocat Messiam, qui sit dominatur. Denique Hebrewum *לִילִי* mihi exposuit, coram me. Syrus interpres *σύρος* cum Matthæo conuenit, nisi quod pro & ponat *Χαλδαῖος* etiam pro, *minima, בְּרוּלָה angusta*, pro principibus, de Messia *בְּאֶלְפִי* in regibus, produce *Μελιτεῖον*. *εἰνερπετούμενον γῆν ἡδαπάνως ἐναγξιστήν εἰς τοὺς ἡγεμόνας ἡδαπάνως* in regibus.

Hæc igitur verba sic apud Matthæum legiuntur. *καὶ οὐ βούθηται*

Χειρογραφηται τοις μουσεν, οσις ποιμανει τον λαον με τον
λογοτεχνην.

Hæc inter se concilianda sunt, vt vnum eundemque sensum efficiant, cum verborum diuersitas negari non possit.

§. 2. Septuaginta interpretum lectio variat, vt dixi. Quedam enim exemplaria habent, την ον βιθλεημ εν φερετα, alijs vt ante citati, alijs τινum: την ον βιθλεημ εν φερετα. Romana vero editio habet: και την ον βιθλεημ εν φερετα. Et tu Bethleem Ephrata. Quod vero positum est; ον βιθλεημ εν φερετα, minima, multa exemplaria habent, μηδετερος, non minima. Atque ita citat Tertullianus l. 1. contra Iudeos c. 13. Et Cyprian. l. 2. testim. aduenius Iudeos. Nec ex Matthæo citant; quia Tertullianus expresse Prophetam nominat. Et Cyprianus hoc modo. Et tu Bethleem domus Ephrata non exiguae, vt constitutis in millibus Iuda. Prophetæ igitur verba recitans, negationem adiungit. Sic Orig. l. 1. contra Celsum, Euseb. l. 6. demonst. c. 13. Hinc ramen concludendum non est, veterem Hebreum textum, & nostram latinam versionem étroneam esse; potuerunt enim 70. tautate verba retento sensu, vt fecit Matthæus. Plurimi vero libri 70. negationem adiungunt; & probabile mihi videtur, ex Matthæo in veterem Grecum textum irrepsisse. Itaque non alteruter rectus corrigendus, sed conciliandus est.

§. 3. Graeca lecture, quæ habent την βιθλεημ, & την φερετα ad Hebreum, Latinum, Chaldaeum, correctionia Graeca exemplaria corridentia sunt. Ita enim conuenit, vt vnius lingua discrepans verso ad prototypon, & alias versiones emendentur. Deinde cum Bethleem non sit την φερετα, hoc est, alicuius viri, qui eam considerit, verum sit ipsa Ephratha, binominis enim fuit, vt Byzantium & Constantinopolis. Lutetia & Parisi, recte dicuntur, Bethleem Ephratha. Sensus enim est; Et tu Bethleem, que olim Ephratha eras. Eandem urbem esse docet Scriptura Gen. 35. 19. Mortuæ ergo Rachel, & sepulta est in via, que ducit Ephratham, hacten Bethleem. Et 4. 8. 7. Ei ingrediebatur Ephratam, & sepellire eam iuxta viam Ephratham. Propheta igitur cum in alia quoque in tribu Zabulon sit etiam Bethleem, signanter hanc Iudeam exprimit. Idque aptissime Matthæus non verba singula, sed ipsam sententiam explicando reddit, γηνεσα, terra Iuda. Etenim cum Herodes talium rerum esset curiosus, obscurum erat illi nomen Ephrathæ, certò autem mittendi erant Magi. Quæ admodum nunc, si Tuncum Byzantium proh sciūtates, incertum quo mitteretur, redde. Ad institutum autem accommodate monuerunt Bethleem Iudeam, non aliam. Qui Ephratham, & Bethleem conditores existimant, incerta persequuntur. Qui enim 1. Par. 4. 4. vocantur Ephrathæ, & Bethleem, non posse esse conditores. Chur, inquit Scriptura, primogenitus Ephrathæ, patris Bethleem. Et c. 2. 20. Salma est pater Bethleem. Jacob enim sic loquitur Gen. 48. 7. Et secundum eam iuxta viam Ephrathæ, quæ alio nomine appellatur Bethleem. Verus igitur erat nomen Ephratha & Bethleem, posterior remansit, prius perit. Multo magis errant, qui ab Βηθλεημ Ephrathæ vox Caleb dicta putant. 1. Par. 2. 24. Ingressus est Caleb in Ephrata, & 70. εισηλθει εις την φερετα. Vbi textus Hebreus habet בְּרִכָּה In Caleb Ephrathæ, id est absque sensu, quo circumscribitur Iudea, & Tarem. Caluiniani mutant, בְּרִכָּה in בְּרִכָּה quod signum est, non usquequa Hebreum textum esse authenticum, vt nihil erroris contineat.

§. 4. Conciliationis prima ratio est. Ut dicant sacerdotes vel errore, vel obliuione lapsos, vel etiam inadvertit, ita Glos. Com. Hieronymi, Canus l. 2. c. 14. de locis Theolog. Anselmus etiam, & D. Thomas. Atque ita Matthæus vere falsam eorum citationem retrulisse dicendus esset.

Adami Contra in Euang. Tom. I.

Verum eam sententiam probare nunquam potui. Sacerdotes in contrarium potius ex actis demoststratur; si enim non videntur oraculum voluisse, vocassent Bethleem tur per Ephratham, non terram Iuda; non enim est cius, qui uertisse rebus condere voluerit sensum Prophetæ, clarioribus vestrum.

Non sicut causatur se vel memoria lapsos non crediderim. Nam tempore testimoniorum illo diligens studium scripturarum erat, & Hierosolymis centuriæ scholarum. Floebat Gamaliel, Simeon, Zacharias, omnis sabbatho scriptura in Synagoga legebantur, præcipue illa loca quæ de M. sis agebant. Quis igitur fieri poterat ut locum tam nobilem, omnibus notum, alio sensu totum concilium proferret?

Nec dubitate licet regi turbato, tota urbe suspensta, illos libros consuluisse, in medio protulisse. Alioquin cum libros consilium in manibus libri haberentur, non modo omnium susserunt, sed ludibrio exposuerint, sed extremum quoque discrimen adiessent; si in tetram magna, feria, qua regni successio verteretur, Herodi fucum facere voluerint. Cur id diceret de quo omnes mox coargui poterant? Non rur Herodem in causa regni in liberos suos, qui nunquam tam paruum peccatum in causa Maiestatis periculose patauit, quod non morte plementum iudicaret. sum erat Cum ergo nullo suo commodo, vel inimicorum dampno illud regi potuerint; non est ratio, cur putemus regis infamiam, & periculum subire voluisse, vel ex propenso, vel insigni negligientia. Nec si maestatio, qua vtruntur, qui si iudicant. Quia enim Herodes plorique ex Concilio Sanedrin occidit, doctos quoque perijisse suspicantur. At inter tot milia simulantium legem, torque occisorum collegas, & discipulos non post caderem fuisse, qui Prophetam recte legerent, non est credibile.

Alij suspicantur fieri potuisse, ut cum tot haberent, viri docti, devotiores, & commentarios, facile potuisse verba aliquius glossa pro authenticis adscripsi: cum Christus ipse obiiciat, propter traditiones suas Dei mandata neglexisse. Credi hoc posset, si unus quispiam, obiter de memoria testimonium recitaret; at in publico concilio, omnes in unum errorem confundisse; nec fuisse, qui errorem aduerteret, moneret, libitu aperiret, placuisse non est verisimile. Memini anno 1611. à Iudeo non impetrato commentarium pro textu mihi oblatum fuisse; at id fieri ab integra synagoga haud facile deprehendens. Minime hoc tempore, & loco, vbi Herodes nec negligebatur, timens, infelix, ideoque leipo se uero. An gentia de his illis negligenter, aut fraudulenter agentibus partuerint, qui infantum sanguine securitati sua consulere sacerdotes, voluit? Nec de errant in aula regis adulatores, atque ex ipsis scribis, qui Biblia reuoluere, & errorem, aut fraudem indicare possent.

§. 5. Multorum illa est interpretatio, in Propheta Paruæ Bæ partem adiueriatum omitti, vt Psalm. 118. v. 141. & v. 157. ut sensu sit, Paruæ est in millibus, sed tamen magna, sed magna. Euangelista id quod ad rem faciebat, ponendum duxit. Magnitudinem scilicet ex Christo nascituro. Reuera enim sensum Prophetæ esse Bethleem, parvula esse, sed magnam tamē, parvam ambitu, ciuibus, magnam alumnino. Additur enim, ex te enim exierit: Quæ ratio, non parnam sed magnam ostendit urbem, & præcipue claritatem. Est hæc plurimorum, & verissima interpretatione, verum Iudeorum cauillis non perinde libera. Particula enim causalis, quæ est in Matthæo, ita Prophetæ textu desideratur.

§. 6. Erasmus Michæam censet dicere parvulan. Non minime, at vero Matthæum, cum dicit, non minima manu esse, esse, idem alterare, sed hyperbolice, & intenta ne quidem significatione, hoc modo: Ne minima quidem in numero es, seu non es in numero & catalogo vitium, minima-

C. 3. nevl. rum.

ne vltimo quidem loco, vt cum hominem vilissimum negamus in numero hominum censeri. Sic etiam Apostolus ait, ea quae valde sunt abiecta, ea que non sunt. Huic interpretationi obstant duo. Primum est, quod Bethlehem adeo abiectum oppidum non fuerit, sive antiquitatem species, sive terrae fecunditatem, ob quam dicta est, *domus panis*, sive vitos foites, qui ex ea originem habuerunt, vt Abefan Iud. 12. 8. Booz, Dauidem, quin in ea erat statio Philistinorum 2. Reg. 23. 14. Roboam extinxit, seu muniuit, vt alias vites in Iuda, 2. Par. 11. 6. Non adeo abiecta erat, vt non posset numerari, sed parua, nec ad magnarum vrbium opes, dignitatemque peruenit. Alterum quod obstat, est, quod Matthæi sententiam noua interpretatione destruit, Matthæus namque in latino, Græco, Syro textu caualem particularum *Enim* apponit. At non conuenit eam idcirco dici minimam, hoc est, ne vobis quidem loco habendam, quod ex ea exiturus sit Messias; Hæc enim causa est, cui magna sit habenda, non è numero vrbium reiscienda.

§. 7. Osiander sua sc̄lēta homol. Harmon. in c. 10. Diuersum plane sensum efficit, atq; ita Euangelistam cum propheta conciliat. Vertit in hunc modum. Et heus tu Bethlehem Ephrata, parum est, vt sis inter chilidas Iuda, Parum sane est, vt sit inter principes, cum sit ipsa princeps, & primaria ciuitas Messie. Itaque nō gloriabitur quod in ea Salomon, Obad, Iesse, Dauid fuerint, & tot clarorum virorum fuerit mater. Hoc enim parum est, sed quod ex ea nasciturus Messias. Si igitur Propheta dicit, Parum est, vt sis inter principes, cum sis princeps, & Matthæus. Non minima es, sed eximia in principibus, optimè conuenient virtusque dicta. Nec Hebreo textui repugnare putat; Illi enim pro neutro genere, quo parent, masculinū & femininū visurant. Masculinū Gen. 12. 18. **לְאָתָרֹב הַרְחֵת אֶרְזָס לְבָבוֹ**

Non bonus, id est, non bonum, hominem esse solum. Sic hoc loco, partulos, id est, parum.

Huic interpretationi obstant omnium linguarum versiones, atque interpretationes, etiam recetiorum, & nouatorum. Locutionem iuvet igitur simile illud, quæ est Isa. 49. 6. Parum est, vt sis mibi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fices Israel conuertendas. Ecce p̄fū te in lacem gentium. Confirmatur vero, nam Bethlehem & Ephrata vrbis nominā feminini generis sunt, יְצָרָה vero masculinū est, non ergo his substantiis illud adiectuum conuenit, sed dicendum est, יְצָרָה Zeghira, non Zaghir. Respondet ad hoc noster Ribera de vrbe, vt de homine Prophetam loqui, & consentaneum ratione est; quia cum vrbem alloquatur, intelligentem personam videtur eidem tribuere. Habet tamen illa responsio suam difficultatem; Vrbium enim & regionum nomina, cum sic vñtpantur, feminina esse solent, Virgines, & filii, non viri, aut filij dicuntur. Deinde repugnat Matthæus, qui de Bethlehem, vt de vrbe loquitur, יְמִינָה terra Iuda. Sic enim exprimere voluit vt clare loqueretur, solebat enim frequenter hocadiungi, vt Iudic. 17. 7. Bethlehem Iuda, atque eodem modo 1. reg. 17. 11. Ruth. 1. 2. Hac igitur ratione maior inter Euangelistam, & Prophetam diffensio ostenderetur. Commodius itaq; responseri posse arbitror si id quod reuera factum est, perpendamus. Ciuitas illa in tribu Iuda posita, sex à Iero-solyma milliaribus, dicebatur nomine compposito, & scribitur à Prophetā בֵּית־הַלְּחֵד, hoc est domus-panis, spexit Propheta Beth est generis masculini, ad hoc Prophetā respxit, & 70. qui ḥājzat, non ḥājzat, viterunt, eos nus nomi- autem subaudiuisse ḥājzat ex eo constat, quod in multis exemplaribus legitur a scriptum. Prophetā igitur de Bethlehem loquitur, vt de domo panis eius, qui de celo descendit. Clarum fuerit, si pro domo panis legamus, locum panis, Et tu loco panis parvulus es.

Bethlehem
non erat
omnino
abiecta.

Osiandri
conciliatio.

Osiandri
expofito
contra om-
nes est.

Vrbes filia-
bus compa-
rantur.

In עברית
spexit Pro-
pheta ge-
nus nomi-
nus appel-
latus.

Ex hisce perspicuum est, non esse certam aliquam rationem cur nouam versionem, nouamq; interpretationem comminisceretur Osiander. Nam vt cung; verbum נְאָתָר id significet, non tamē cetera permitunt. Si enim ad imitationem Isaiae loquitur Michæas, oportet voces construere cum infinituo. Sic Isias lo- Osiander quuit, נְאָתָר לְבָבָךְ, hoc est ad verbum; Hebrew Parum ad effundem, vel ad esse te milis ferum. quod verte textum latinum, Parum est, vt sis. Septuaginta ramen sua ueriu. lingua idiomaticum retinentes dixerunt, τὸ πατέρα σου, & τὸ οὐρανόν. Quod si hunc locū eo modo explicemus, mutanda erit Syntaxis, dicendumq; in Hebrewo. וְאָתָר וְאָתָר, non Veattha, Et te Bethlehem Ephratha parum est ad existere vel esse in millibus, quod Osiander omnium censor, non perpendit. Deinde non est vñta illa trajectio in Hebrewa lingua. Et te Bethlehem Ephratha parum est ad esse in milibus, verbum enim præponitur, Parum est te Bethlehem, vt sis in Germanica lingua. Nemo recte vernerit locum Isaiae. Das du mein Knecht bist, ist ein geringes / die geslechte Jacob anffürzurich. Sed hoc modo. Ist ein geringes / das du mein Knecht bist, die geslechte Jacob anffürzuricht. Quæ ratio etiam in Hebrewo valet, mo durior est trajectio, & exemplis carens.

§. 7. Facilima omnino mihi videatur, & Propheta Apud Propter conuenientissima expolitio, quæ non paucis negotiis tempore placuit, ut apud Prophetam sit interrogat oꝝ ex earum genere quæ vehementius negant, quæ legendum proinde rectissime lensu reddito per negationem ad effidit sit expressa. ita Iansenius: clarius, Ludouicus Vives scholij in Augustinum de ciuitate Dei in l. 18. c. 30. Ribera noſter refert libros Gothicos S. Isidori. & Biblia item Gothicā in Ecclesia Tolaterna habere. Numquid paruula? Nam reuera Propheta eius magnitudinem & dignitatem voluit ostendere, quod non modo clarorum virorum, & regum, sed Messia etiam genitrix futura esset, cuius exitus à diebus aeternitatis. Nec refert particulam interrogatoriam non preponi, vultu enim, vocis sono, accentu ita interrogamus, ut facile appareat, non affirmationem, sed questionem esse. Alijs ironiam esse magis placet, vt est illa: Reg. vltimo: vbi Propheta Michæas loquitur. Ascende & vade profere, & tradet Dominus in manus regis. Ita hic quoque d. cere Prophetam, Et tu Bethlehem parua es, scilicet, ut vulgo arbitratur, in millibus Iuda, cum ex te exitur sis Messias. Atque hæc de Prophetæ & Euangelistæ conciliatio, de qua tamen Origenes. 1. cōtra Celsum omnia carpentem non laborat, sed negationem adiungit Prophetæ verbis, ut dubium non sit hominem in lectione scripture, & versionibus diligentissimum, eam in veteribus libris legisse. Quia ramen video, alios hac in re laborasse, nihil affirmare tale ausini.

§. 8. Quod Prophetæ in millibus, Matthæus in In millibus principibus dicit. In Prophetæ vetus interpres: in milib. & LXX. & χιλίων, ita quoque Chaldaeus: cipibus, at in nouo constantier habent εἰς μεγάλους, Syrus habet נְאָתָר in regibus. Neque sat isle videatur אלְאָתָר & millia & principes significare, cum unum ex alio non deducatur, videaturque, aut vetus, non noua scriptura errasse.

Respondendum est igitur virumq; sensum in utroque esse in clusum virumq; vero a Spiritu Sancto inclusum. Nā idem est esse in millibus, & esse in principibus non minimā, quod ut intelligatur notandum est, פְּלַשְׁתִּים Eleph esse mille, פְּלַשְׁתִּים alaphim millia. Deinde vocabulū affine affīlīm est dāc, propriæ millenarii, seu chiliar. chā, extendit tamen ad alios, tē Auctōrē, doctōrem, ita Gen. 36. 15. Zach. 9. 7. Verū norandum & illud: omitti aliquando, vt Gen. 35. 30. ac tū nō differre quoad cōsonantes ab פְּלַשְׁתִּים. Sic loco citato אלְאָתָר Alphæhem: duces

duces eorum. Hinc quod apud Prophetam ponitur בָּאֵלֶּפֶת Bealphe in regimine, si literas species virumq; designat, & in millibus, & in ducib; seu Chiliarchis. Licitumq; est utroq; modo vertere. Eundem etiam sensum esse constat: Cum enim Israel in tribus, illæ per familias, & Chiladias distributæ essent, singulis porro millibus præfessæ Chiliarchæ, confitit his loquuntur; posse familias pro cœtu & principibus, & principes ipsos, projectu. Sic Iud. 6. 15. לְאַתָּה family mea, seu Chilias mea. Sic Exod. 18. 21. Num. 1. 16. & 10. 4. Deut. 1. 15. 1. Reg. 8. 12. & 17. 18. Sensus igitur est, Bethlehem nequam minima est comparata tot Chiliarchis Iudeæ; nam illa suam dignitatem eximiam habet; vel comparata millibus seu familiis Iudeæ. Utroque enim modo confertur millenarii, seu principibus. Nam Bethlehem, hoc est principes eius, & familia, comparatur principibus & principibus aliis. Si enim comparatio Britannum regem Franco, aut Coronæ Coronam, aut regnum regno, eodem sensu intelligor, non enim personam pertinet, sed reges quæ reges sunt, & regna confero.

§. 9. Causa adiungitur comparationis, non vetus, sed noua, & magna, quia exiit dux. Nempe Rex regum, Christus; Iudei teste Chrysostomo, Theodor. Theophylact. in hunc locum, de Zorobabel interpretati sunt. Zorobabel enim filius Salathielis Babylone natus est; forte Bethlehem nunquam aut raro adiit. De nascitu non de mortuis querit Herodes. Post Michæl vaticinum, nullus celebrium ducum natus est Bethlehem. Nec Zorobabel tantus erat, nec proprius διάβολος dominator, sed Persæ obnoxius, & eius iussu regnans. Si igitur urbs illa ab aluminorum aliquo prærogatiua habitu erat in Israel, & ex Dauidi eam habere poterat, alisque qui in ea natu, Zorobabeli maiores fuerunt. Denique non contentum Zorobabeli, quod propheta adiunxit, Egressus eius à diebus aeternitatis.

**Dux ille
nun est Zo-
robabel.**

Quod vero noster vertit ποιμανεῖ, pascet, aliaque non mutant, sed exponunt sententiam. Non enim solent verba annumerare Euangelistæ. Quo ipso ostendunt, quantum à vero aberrant, qui scripturas perpetuo iacent, sensum eius vel non percipiunt, vel depravant. Locum notare Euangelista voluit, sensum omnibus notum indicare, Vnde discimus in illa Ecclesia non modo scripturæ verba, sed sensum quoque fuisse. Omnis enim iudicio constabat, de Christo locum Prophetæ, non de alio quopiam rege vel duce intelligendum.

§. 10. Iudeos Tertullianus etiam hoc loco confutat; frusta eos Messiam expectare de Bethlehem nasciturum, cum nemo in illa Iudeorum esse possit. aduersus Iudeos, c. 12. Igitur quoniam filii Israel adfringunt nos errare recipiendo Christum, qui iam venit, prescribamus eis ex ipsis scripturæ, iam venisse Christum, qui nuncabatur. Nasci enim cum oportuit in Bethlehem Iudea. Sic enim scriptum est in propheta: Et tu Bethlehem non minima es in ducibus Iudea. Extet enim exiit dux qui pascat populum meum Israel. Si autem natus adhuc non est quia processurus dux de tribu Iudea ex Bethlehem nunciabatur, oportet enim eum de tribu Iudea & à Bethlehem procedere: animaduertimus autem tunc neminem de genere Israel in civitate Bethlehem remansisse, & exinde quod interdictum est, ne in consilio ipsius Regionis demoretur quisquam Iudeorum, vt hoc quoque effet adimplatum per prophetam: Terra vestra deserta, ciuitates vestre igni exaserbatae, id est, quod bellum tempore eis euenerit, regionem vestram in conspectu vestro exterri comedent, & deserta & subversa erit à populis alienis. Et alio loco sic per Prophetam dicitur: Regem cum claritate videbitis, id est Christum facientem virtutes in gloria Dei Patris, & oculi vestri videbunt terram de longinquo: quod vobis pro meritis vestris post expugnationem Ierusalem, prohibitis ingredi in terram vestram, de longinquæ eam o-

culis tantum videre permisum est. Anima, inquit, vestra meditabitur timorem, scilicet quo tempore excidium sui passi sunt. Quomodo igitur nascetur dux de Iudea, & quatenus procedet de Bethlehem, sicut diuina Prophetarum volumina nanciant, cum nullus omnino sit illic in bodiernum derelictus ex Israël, cuius ex stirpe possit nasci Christus.

Efficax hoc tempore argumentum est, nemo enim domo David aut superest, aut superesse sciens potest. Etsi enim forte ex regia familia aliquis superstit, nemo tamen est, quid non modo probare valeat, sed ne Nemo 14. quidem qui id falso iactare audeat. Non igitur testi- dae 17. ge- monio vlo ostendere possunt Messiam suum esse de nus suum domo David; perinde autem in hoc genere est, vel probare non esse vel non posse probari.

Documenta genealogiae perierunt, postquam illæ genitus est, propter quem olim seruabantur.

§. 11. Denique præterire non debet Caluini errorem, vt qui pueriliter ipse labatur, aliis nihil ignorat. Et quia, inquit, Graecæ scribent, receptam lectionem fecutus est. Nam ex hoc loco, & similibus colligere promptum est, lingua Hebraica non fuisse ab eo compositum Euange- lium.

An obsecro vñquam ille Græcam lectionem inspe- Euangeli- xit qui ita loquitur? Supra lecti onem Septuaginta at- flanoneft atali, eiusque varietatem. Nul' a' est, quæ non æque à hic secutus Matthæi lectione discipet, atque Hebreæ. Ad colla- 70. tionem contextus appello.

Quomodo igitur receptam lectionem fecutus est? Quod si Caluinus Matthæum negat Hebraice scripsiisse, quia verba Hebreæ de verbo non exprimit; concludam ego pari ratiohe, nē Græce quidem scripsiisse; quia Græcam lectionem non est fecutus. Ve- rum hac de te sat dictum in prologomenis.

Q U A E S T I O II.

Recte Hieronymum Erasmus hoc loco accuset?

§. 1. Hieronymus ad Pamphacium de hoc loco, aliusque disputat, nec rem definit, sed nec opus erat definitio ad eius disputationis institutum. Hoc autem temere arreptum: Erasmus grauiter cum accusat, & Erasmum imitator Ludovicus Viues, in c. 30. l. 18. de ciuitate. Summa in eo est, quod Hieronymus dicat Apostolos potuisse in hisce testimoniosis proferendis errare. Verba Erasmi proponam, deinde respondebo. Quanquam autem dicta magni doctoris pretes scripsit: id que etiam Sectiorum causa, qui non modo Hieronymi accusandi occasionem arripiunt audiissima importunitate, sed etiam eleuanda diuinorum literarum auctoritatis sumunt audaciam, vt ex Vorstio, aliusque docui alio in loco. Huic tanto fulmine cohibendo, quod primi patrum sepes, limitesque obruantur, deinde Prophétarum, & Apostolorum fundi evertuntur ab omnibus mature obices ponendi sunt. Erasmus vero audiuimus. Testimonium hoc sumptum est ex Michæle capite quinto. D. uis Hieronymus ingenue fatetur, id quod refertur à Matthæo, neque cum editione Septuaginta, neque cum Hebreaca veritate per omnia conuenire: sive quia voluerit non con- rit Euangelista studiose referte, sicut abillis fuit rebus tenet per sponsum; vt ostenderet Scribaturum & Phariseorum omnia ver- in diuina scriptura negli gentiam: sive iuxta quorū bis, sed sen- dam opinionem, quod ipsi Euangelista testimonia su- huiusmodi non è libris decompserint, sed memorie fidentes, ita vt sit, lapsi sint: quandoquidem depre- henditur aliquoties in sensibus quoque nonnulla di-

ueritas, ut verba prudentes neglexerint. Atque hic sa-
ne ne quis offendit possit infirmior, aut etiam moro-
rior, non grauabit ipsa Hieronymi verba subscribere
ex huius loci commentariis. Quid inquit, testimoni-
Scribas p-um nec Hebraico, nec Septuaginta interpretibus
tat male conuenire, me quoque tacentem perpicuum est, & ar-
bitror Matthaeum volentem arguere, scribarum &
sacerdotum erga diuinæ scripturæ lectionem, negli-
gentiam, sic etiam posuisse, ut ab eis dictum est. **Saint**
Hieronymi autem qui afferunt, in omnibus pene testimonio, quæ de veteri
verba. testamento sumuntur iſusmodi inesse errorem, ut aut ordo
muetur, aut verba, & interdum sensus quoque diuersus sit,
vel Apostola, vel Euangelista, non ex libro carpentibus testimonio,
sed memorie creditur, quæ nonnunquam fallitur. Ha-
cenus Hieronymi verba recensuimus. Apparet autem
hoc loco virum eruditissimum magnis fuisse co-
strictrum angustis, vnde vix explicare lese potuerit.
Nam prior illa ratio, quam tu nomine refert, ut cum
sancti simi vi pace dixerim, coactior videtur & affe-
ctuor. Primum enim id quod sequitur, sic enim scrip-
tum est per prophetam, non minus commode potest
ad Euangelistæ quam ad Pharisæorum personam re-
ferti. Deinde nū quam repetire licet, Pharisæos & scri-
bas in hoc nato, quod legem ignorarent, sed quod
ambitione & avaritia corrupti, videntes non videret.
Etenim iurisperitus rogatus a Christo, quid legeret de

Legi scie- magno mandato, respondet incontanter: **Dileges Do-**
bant Pha- minum Deum tuum, &c. & ille approbat illius respon-
risai. **Suo**: Hoc fac, inquit, & vias. Porro Saduceis dictum est,
Non intelligentes scripturas. Arbitror autem eundem esse
locum qui narratur Luca decimo, Marthæ vigesimo
secundo, & Marcii duodecimo: apud Lucam iurisperitus
interrogati Domino respödet, apud Matthæum
Dominus respödet, quemadmodum & apud Marcum.
Sed ipse Marcus præbantiam soluendæ dissidentia, apud
hunc enim scriba repetit & approbans Domini
responsum velut interpretatur. Apud Matthæum vero
fit mentio, Pharisæorum qui per legis peritum pro-
ponunt questionem. Iam altera defensio, quam alio-
rum nomine recenset Hieronymus, aliquanto etiam
est durior: Videlicet memoria lapsos Euangeliastas,
sapienti numero dissentire verbis ab Hebreo, nonnun-
quam & sensibus. Et hanc sententiam ita referunt ari-
gorum titulo, ut tamen non inseparatur velut impianum.
Notauit hunc locum idem Hieronymus in libello ad
Pammachium de optimo genere interpretandi, pa-
lam ostendens Euangeliastam non solum verbis dissi-
dere a Prophetæ verbis, verum etiam sensum propositus
esse contrarium. Nam quod est in Hebreo, **Parvulus es**
Durū di- in millibus Iuda, & septuaginta verteunt: **Modicus es**
cere, me- vt si in millibus Iuda, Euangeliasta dixit: **Nequaquam**
moria la- minima es in millibus Iuda. Et tamen Propheta sensum
magis approbare videtur Hieronymus, ostendens
eum consentire cum verbis Dñi Pauli: Elegit insfracta
mundi Deus, ut confundat fortia. Atque hunc locum
ita claudit Hieronymus: **Hæc replico, non ut Eu-**
ngeliastas arguam falsitatis, hoc quippe impiorum est,
Celsi, Porphyrii, Iuliani, sed vt prehensorum meos
arguam imperitatem, & impetrarem ab eis veniam, ut con-
cedat mihi in simplici epistola, quod in scripturis san-
ctis, velint, nolint, Apóstolis cōcessuti sunt. Hactenus
Hieronymus. Certe Hieronymus non id postulat sibi
concedi, ut sensum reddat contrarium, sed ut alii
verbis eandem essentientiam. At in Euangeliasta
facetur sensum propositus esse pugnantem cum sensu
Prophetæ. Quod si conceditur Euangeliastæ, multo
magis ignorandum sit Hieronymus. At falsitatis cri-
men abominatur in Euangeliista, **non ut unum cōceptum**
per se non item. Neque enim continuo forte vacillat
totius scripturae Sacra autoritas, sicuti varient, vel in
verbis, vel in sensu, modo summa constet etiam res,

de quibus agitur, & vnde cardo pendet nostra salu-
tis. Ut enim spiritus ille diuinus mentium apostolicarum
moderator, passus est suos ignorare quædam, &
labi, errare que alicubi iudicio sine affectu, non solum
nullo incommodo Euangelii, sed hunc etiam ipsum
errore vertit in adiumentum nostræ fidei: ita fieri po-
tuit, ut sic temperarit organum Apostolicæ memorie, Error non
vretiam si quid humano more fugisset, id non solum concilia
non deroger fidei diuinæ scripturæ, verum etiam si auctor
dem arroget, apud eos, qui alioqui de composito scri-
ptum calumniari poterant. Quod genus sit si nomine
pro nomine sit positum, id quod alicubi factum fatetur
Hieronymus, aut si quid non suo narretur ordine,
in quo sapienti numero torquetur veteres interpretes: Et
Hieronymus in præfatione commenationum quos
scriptis in Matthæum, estatur, **Marcum ea que audiuimus a**
Petro iuxta fidem gestorum retulisse potius quam ordine. Spiritus
ille caelestis totum hoc salutis nostræ mysterium
artanis consiliis & abstrusis humano ingenio rationibus
moderatus est. Neque nostra facultatis est, neque
Christianæ modestiæ, quibus modis suum negotium
tempera, i.e. prescribere. Solus Christus dictus est veritas,
vnuus ille caruit omni errore. Adsuicit spiritus diuinus &
Diuo Cypriano, ut est probabile, & tamē quædam illius rei ciuitur & huius nonnulla: adsuicit Augustino,
atq; ipse quædam sua recantauit. Prima quidem
authoritas de beru Apostolis & Euangeliis: Sed hie Error do-
tri potuit, ut Christus occulte nobis consilio, quiddam centrum
humanum in his quoque residere voluerit, perspiciens non effici-
hoc ipsum ad humani generis restitutionem condu-
latur. Poterat suos semel omni ignorantia, omni libe-
rate errore, at iuxta Augustinum & post acceptum spi-
ritum sanctum de liquit Petrus, & ita deliquit, ut a Paulo
meruerit acriter obiurgari. Dissentit a Barnaba Paulus,
quod fieri non potuit, nisi alterutro errante. Quod
si propositus existemus labefactari scripture totius au-
toitatem, si vel leuisimus error vsquam insit, certe
pliù quam probabile est, in omnibus exemplaribus,
quibus nunc videntur Ecclesia Catholica, nullum esse fa-
temendum, cui non vel casus, vel studium aliquius,
mendi nominis lasperit. Iam si placet superior ra-
tiocinatio, ac hoc plane negandum est, ut labefacte-
vniuersa fides scripturæ. Atq; hæc dixerim, optime le-
ctor, non quod huius sententiae velim vel autor esse, **Nullus or-**
vel patronus, sed si qui forte sunt, qui putent huiusmo-
tor in scripturis di nodos, quos aliquot necesse Hieronymus, explicari puto ad-
non posse, ne protinus si inter pretentur, ob vnu aut mitten-
alterum verbum, labefactandam totius scripture S. dñe:
autoritatem, iniquiores erga sacros libros, quam erga
prophanos. Grauius autor est Suetonius, etiā in vno,
aut alteto loco lapsus esse comperiat. Quod suffi-
gium si non recipitur, ex quidem malo credere, vel apud
Hebreos, vel apud nos, locum esse depravatum, aut
si quid mutatum est diuino consilio in melius aut de-
terique scripturam quidem esse sinceram, sed nostram
imbecillitatem non ales qui mysterium I. lud repetam
a Hieronymo suisser Euangelium Matthæi scriptum
Hebraice, hoc sane loco testimoniū illius adduxi-
set. Quanquam autem impudens videri possit, si nos
conemur explicare nodum, quem Hieronymus ipse
non explicat, explicatur haud dubie, si potuisse: ta-
men illud secum perpendat velim lector pius, ac dilige-
gens, num hac ratione possit ex angustiis his emergi,
vt dicamus, subito in medio sermone personam com-
mutatam, quod alias quoque facit animaduertitus
in scriptis literis. Imaginemur: Prophetæ verba sic re-
citari, vel a Pharisæis, vel ab Euangeliista, ut de suo nō
nihil admisceat, quod tamen haudquam adterret
sensu prophetia. Siquidē cum propheta sentiret
ante Bethleem humile, contemptamq; fuisse praeca-
teris

teris Iudeæ citatibus, tamen futurum, ut eiusmodi partu edico, superet omnes felicitate, celebritatemque: quod à Prophetâ dictam erat, tacuit Euangelista, quod sensu explicuit, non ad id tempus responcens, quo haec scripta Propheta, sed ad sua tempora, quibus edito Iesu, desit esse minima Bethleem, ac maxima cœpit esse, perinde quia dixisset: Quod omnium prædictum est à vate, fore ut ex omnium minima fieret omnia maxima, id iam contigit.

§. 2. Hæc quæ contra sanctum Hieronymum dicuntur, magna cum iniuria sancti viri proferuntur. Quod ad eum, & veritatis defensionem omnia cognoscendum est.

Primo ait testimonium nec cum Hebraico, nec cum Septuaginta interpretibus conuenire. Quod ideo fieri potest, quia verbis discrepare, sensu conuenire illa de quibus disputatur, et non postulantur.

Deinde Euangelistæ aut Sacros Scriptores, memoria lapsos non dicit Hieronymus, sed ita refert alios sensisse. Non esse illam Hieronymi sententiam ex ipso clare omnino doceo. Nam Euangelistæ non arguit falsitatem, quod ait esse Celsi, Porphyrii, &c.

Hieronymus Deinde sibi rite concedi, quod illis concessum est, & quidem in suis in simplice Epistola, quod illi in Scriptura, at non quam sanctissimo viro in mentevenit, ut sibi concedi potest, aut pervertendi sensum, aut contrario sensu vertendi, aut sane, ut de memoria falliente recitans falleret. In primis consideranda est quæstio,

Hieronymus quæcum controvèrtebatur. Epistola S. Epiphanius interpretata est, amulii calumni, bantur, verbum verbo eum non redditisse, ita enim ille, de optimo genere interpretandi queritur. cap. i. Deditique aduersarii contra me latrandi occasionem, ut inter imperitos concionentur. Me salarium, me verbum non expressisse de verbo. Hoc genus interpretandi damnat. Ita se B. Augustinus non tonum transposuisse, ut nihil desit ex sensu, desit ex verborum bis. Alij syllabas aucepuntur, inquit, & literas, ut quare sensu reutenias. De ea igitur versione loquitur, quia integrò sensu, verba variantur.

Neque obstat, quod dicere videatur, sensum esse contrarium; id enim de sensu, qui prima se fronte prodit, ut fieri solerit in omnibus, quæ sunt evanescere apparent, quasi contraria, cum nullo modo talia sint: Verum ipsum audire praestat. In eodem, inquit, Euangelista legimus, Herodem ad aduentum Magorum suscepit Iudæum; scribisque & sacerdotibus congregatus, scilicet in Bethlehem Iuda: Sit enim scriptum est in Propheta: Et tu Bethlehem, terra Iuda, nequaquam minima es in duabus Iuda: ex te enim egredietur rex, qui regat populum meum Israel. Hot exemplum in vulgata editione si servetur: Et tu Bethlehem domini Ephrata: modicus es, ut sis in multis Iuda: de te mihi egredietur, ut sis princeps in Israel. Quanta sit inter Mattheum, & Septuaginta verborum, ordinisque discordia, magis hoc admiraberis, si Hebraicum vidas, in quo ita scriptum est: Et tu Bethlehem Ephrata: parvulus es in multis Iuda: ex te milii egredietur, qui sit dominator in Israel. Considera gradatim, quæ ab Euangelista sunt posita. Et tu Bethlehem terra Iuda. Pro terra Iuda, in Hebreo Ephrata habetur, in Septuaginta, domus Ephrata: Utroq. Nequaquam minimæ es in duabus Iuda: in Septuaginta legitur. Modicues, ut sis in multis Iuda. Sensuque consonans trarius est, Septuaginta sibi in hoc duntaxat loco, & Hebraico concordance. Euangelista enim dixit, quod non sit parvulus in duabus Iuda, cum è regione sit postum, parvulus quidem es & modicus; Sed tamen de iustitia parvulus & modico egredietur Deus in Israel secundum illud Apostoli: Elegit infirma misericordia Deus, ut confundat fortis. Porro quod sequitur, qui regat, vel qui pascat populum meum Israel, alter in Propheta esse per spinum est. Hac replica non ut Euangelistæ argumentum falsitatem (hoc quippe impiorum est Celsi, Porphyrii, Juliani)

sed ut reprehensorum meos arguan imperitiae & imperitie ab eis veniam, ut concedat mihi in simplici Epistola, quod in Scripturis Sanctis, velint nolint, Apostolus concessuri sunt.

Non est infiniti illius probare eundem sensum esse, nec conciliare loca Scripturarum, sed tantummodo demonstrare mirum non esse, si auctor & interpretis dixerit sententia aliquando videantur. Adeo vero religiose hac in re iudicat, ut cum in una Scriptura inuenit, quod in alia non est, nihil de alterutra definit. Legimus inquit iuxta Lxx. duntaxat interpretes, in Iesu Nau, ubi tribus Iuda, viribus & oppida describuntur, inter catena etiam scriptum Theco & Ephrata, hoc est Bethlehem, & Phagor, & Aetham, & Culon, & Tatami & Soris, & Carem, & Calum, & Beher, & Manoeh ciuitates videlicet & viciniarum: In obscuris quod nec in Hebraico, nec apud alium interpretem, & sic de intelligentiis veteribus libris etiam sit malitia Iudaorum, ne Christus de iustam Hebrei Iuda ortus videatur, sic in Lxx. additum, nequaquam ronimus liquidu cognoscentes, certum quid nouimus.

In eo igitur torus est, ut demonstret Septuaginta & Apostolos verbum de verbo non reddidisse, sed sensum tenuisse. Dies me, eit. a. 3. deficiet, si omnium, quæ ad sensum interpretari sunt, testimonia replicauerit. Sufficiat in pre-

Hieronymi sententi nominasse Hilarium confessorem, qui Homilia in Job, & mus sensu in Psalmis, tractatus plurimos in Latinum verum & Graco; nec sum non assedat littera dormanti, & putida rufi oratione interpretatione verba abfertur; sed quasi captiuos sensus in suam linguam victoria invenientur. Nec hoc mirum in ceteris saeculis videlicet, aut sibi teneri. Ecclesia viri: cum Septuaginta interpretet, & Euangelista, atq. Apostolus idem in sacra voluminibus securior. In omnibus vero exemplis ostendit, non sensum esse paginas, sed verbū. vt Marci. 5. Zach. ii. Sed & in Hebreo, cum sensus idem sit, verba propria sunt, & penitus diuersa. Accusent, inquit, Apostolum falsitatem, quod nec cum Hebraico, nec Septuaginta congruat translatoribus, & quod hinc maius est, errer in nomine: pro Zacharia quippe terrena posuit, sed absit hoc de Christi: pedis quoque dicere: cui cura fuit, non verba & syllabas accupari, sed sententias dogmatum ponere. Hieronymus in eadem Epistola docet sapientem Euangelistam & Apostolos errare non posse. Nec tamen illa explicat, sed aduersariis concilianda relinquit, ut si illa quæ Cur illo magis discrepare videatur ipsi conuenire doceant, eoque loco Hieronymi quoque modo Hieronymum excusent, cuius verbi ronimus ba verbi, non statim respondent, sed sensibus, sensus, non con-

Quinetiam in c. i. Ezech. Theodotionem reprehendit illa, qui quod contrarium apparebat, omisit. Quodque se-pugnatio quitur: Et animalia currabant & reverberabantur quasi species videntur. Ezech. de editione Theodotionis in Lxx. additum est. Quis (ne contra priores duas sententias Propheta dicere videbatur) hoc quod putabat esse contrarium, id est & animalia currabant & reverberabantur, filium putauerunt, in legendi scandalum sacerdotes. Melius est autem in diuinis libris transferre, quod dictum est, licet non intelligas quare dictum est: quam auferre quod necessitas. Alioquin & multa alia quæ ineffabilia sunt, & humanus animus capere non potest, bac laetitia delibuntur.

Sensit Hieronymus, quod & Augustinus Epist. 96. Solis & omnibus libris Apostolicis fidem habendam. Ego enim factor caritati tuae, sola eis Scripturarum libris, qui iam Canonici appellantur, didicisse hunc timorem, honoremque. Nullus deferre, ut nullum eorum autem scribendo aliquid errasse fieri. Canonis misime credam, at si aliquid in eis offendere, quod videatur eis, cuius scriptarum veritati nihil aliud quam vel mendosum esse codice, pror error vel memini intellexisse, non ambigam. Alio autem ira uit. lego, ut quantumlibet sanctitate, doctrinâ, prepollant, non ideo verum patrem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mibi vel per illos autores Canonicos, vel probabili ratione, quod à vero non abhorreat, periculare potuerant. Nec te, mi frater, sentire aliquid aliud existim: prorsus, inquam, non te arbitror sic legi liberos tuos velle, tanquam Propterarum & Apostolorum: de quorum scriptis, quod omni errore caruant, dubitare nece sarium est.

Nunc

Nec in scripta fide constare, nisi quid sincere diuinum, quid hominum initio adulteratum sit, ostendatur. Hierobrini etiam nymus sane grauiter se excusat Augustino, ne officio-officium sum mendacium defendere videatur. Ego, inquit, in modo ante me expoauerunt causam, quam praeauerant, non officio-officium mendacium defendentes, ut tu scribi, sed ostendentes honestam dispensationem, ut & Apostolorum prudentiam demonstrent, & blasphemantis Porphyri impudentiam coercerent.

§. 3. Rationes Erasmi nullius momenti sunt. Est Christus solus veritas, nec tamen Apostolorum Scriptura in veritate mendaces, quia in illa loquitur veritas. Mentiri potuerunt & Apoliti, sed cum Spiritu sancto agens. Sacra veritas locum sunt, aut scriperunt, nec falli posuerunt. Disserit à Barnaba Paulus; & errare hac in re potuit alterutre; at non in dogmatis expositione, sed re externa, de Marco vel assumendo vel relinquendo. Vtique sua fuit ratio, cui melior, ille nouit, qui corda scrutatur & tenet. Paulus respuit de scortorem operis Domini; Barnabas redeuentem amplectitur, at in Scriptura tradenda nechit, nec ille aberrauit. Quod ad librorum menda attinet, non sunt illa Spiritus, vel Apostolorum, quae ex aliis exemplaribus facile corrigitur: & ea pauca sunt, de plenisque certo constat.

VERSUS II.

Et procidentes adorauerant eum.

QVÆSTIO I.

Quomodo adorauerunt?

§. 1. **Q**via dicuntur intrae domum, plerique purant, hospitium Iosephum interea quæsiste, dilapsi qui censi fuerant. Ita Maldonatus, alioj, Domus dicitur. Plures Hieronymum Epist. 17. & 18. s. quantur, & in citior o-spelunca adoratum aient. Res incerta est. Nam Hennus locus bræum, נִזְבֵּן quamvis habitationem significat. Ita in quo quid Psalm. 103. 19. vbi. 70. Επωδεις κατωνεις vicerodii habitat. bitatio. Sic Psalm. 8. 4. Nidum significat. 1. Reg. 7. 1. Beth hab. Sepulchrum. Exod. 12. 19. dicitur בְּתַבְעֵר demus laci.

§. 2. De errore Galuini, Piscatoris atque aliorum, qui ciuidem tantum adoracionem Orientali more arbitrantur, supra dixi. Alter error grauior est. Ubiquitatem a-Deo hypostaticae tantum unitam: sed vt diuinis at- generatione tributis dotata, atque in am, omnipotenter, & huma- nitatem Deitati parem faciunt, naturarum proprias res confundentes. Hac de re ita or. hodoxi sentiunt. Christum adorari eo cultu, quivero Deo debetur; Deus enim est. Deinde cultum islam deruari etiam quodammodo ad humanitatem, quae diuinæ perso- nae hypostaticæ coniuncta est, non quod in eam terminetur, camque vt obiectum habeat, sed improprie, quemadmodum vestis adorari dicitur, cum Rex ador- ad Christi ratur, & corpus coadoratur, cum anima; quamvis in humani- tatem poteat quispiam cogitatione atque animo solam in Christo humanam naturam spectare; camque vt Deo gratiam, omnibus creaturis maiorem, minore cultu adorate. Quemadmodum illi qui Christum in hac vita, ignari Deum esse, velut virum sanctum, & Prophe-

tam adorabant. Non enim, si quis ita adorare velit, Deum esse negat, sed cum duæ sint nature, duo intellectus, & voluntates, humanitatem hyperdulie adorat. Hoc tamen nec facile faciendum iudico priuatim, & publice nunquam; ne illo modo adoratio-nis diuinitatem negare videamur. Adoremus igitur Christum Deum, ut & Magos fecisse testatur S. Leo. Serm. de Epiphania. Adorant magi in carne verbam, in infancia sapientiam, in infirmitate virtutem, in hominibus veritate Dominum misericordiam. Porro munera non tantummodo orientali ritu, sed mysterio, omnem iudicio obtulerunt, Deum, hominem, regem professi.

VERSUS II.

Et responso accepto in somnis.

QVÆSTIO II.

Recte nos dixerit Responso?

§. 1. **L**eue est, non omittendum tamen, quod Beza nostrum interpretem caput. **Z**ebzil, veritatem ipse, diuinitus admonti. Vulgata, inquit, Responso, non satius proprie, quia percontantibus de- mire responsum dari. Erasmus, oraculo admonti. Ego ve- re esse religionem nullam statuo in vocabulo: tamen ora- culum lubens refugio, veluti idolorum superstitione conta- minatum. Contemnerem ista, nisi viderem Bezam aliosque suis in commentariis solis istis te iactare. Critico igitur respondeamus. Græce est χρηματι- σθενος, hoc est, oraculo admonti, Syrus habet. Et responsum illi in somno. Re- Et vero noster Responsum veritatem habet. Etsi enim facile concederemus, quod Beza assertit, Re- sponsum non nisi percontantibus dari: non tamen no- bis reuelatum est, Magos inter gaudiis, precessque ratione de trinete Deum non percontatos. Christum esse credebant, longo itinere venerant, adorarant; de reditu, omniq[ue] vita ratione in posterum agenda instrui cupuerant. Nec dubito eos de reditu ad Herodem anticipes fuisse. Tyrannum viderunt, turba- tum, cruentum, profanum, nullum miti ab Herode, nullum a gente Iudeorum legatum. A Iosepho de statu Reipublicæ, & moribus Herodis edoceri po- tuerunt.

Pii cuiusque est tali in loco ac tempore omnia diuinæ prouidentiae enixi commendare, auxilium ab ea petere. Ad hanc ergo responsum accepimus, irent per aliam viam in regionem suam. Responsum igitur est percontantibus datum. Quod si quispiam respondeat, interdum dati responsum ad ea, quæ dixerint non rogabantur, sed rogari poterant: facile super-ve- & ciliosam censuram excutier. Certe respondere ad respondere tempus dicitur creditor, qui non appellatus rem dis- dicuntur solvit. Responsa diuum vocantur, quæ rogati, vel non per- non ioga ieffati sunt. Virg. 9.

Nil mensalia terrent
Si qua Phryges prostat ant responsa Deorum.
Sic cum responsi diuini dicuntur horrere Caspia re- gna. Sane rum de Romanis nihil sciati erant Ca- spii.

§. 2. In iuria etiam Erasmus reprehendit, quod vertet oraculum, quasi vox ea contaminata sit. Oraculum Primo quidem vetus interpres frequenter ea voce v. vox non titur, tam pro propitiatorio, quam diuino responso, est insa- cura. Autem diuina oracula non nominemus, est in mu- etiam oracula demonis: Augustinus cap. 6. de di- uinatione Dæmonum ea voce vtitur liberamente. Hac atque huiusmodi facultate multa Dæmones futura- pranun-

*Arguſi-
mator
lince v-*
prenuntiant, audiunt ut prenuntiant: & cum ea predictum
qua inde audiunt, non fallunt neque falluntur: veriſima enim
ſunt Angelica & prophetica oracula.

Ex 1.16. de civitate Dei c. 3.6. Accepit etiam Isaac orac-
lum tale, quale aliquoties pater eius accepserat, de quo oraculo
ſic scriptum est.

Quod si vocem idolatria & aruspicia infamem
homo pius fugiendam putauit: Multo magis *Xer-*
pus, & *Zenonius*' fugere oportuit: illa enim etiam
gentilibus in dæmonum responsis viuantur, atque
adeo apud veteres vix alter.

VERSVS 13.

Cum autem recessissent, apparuit
Angelus Domini in somnis Ioseph.

QVÆSTIO I.

Quando recessit?

*Inter di-
eſu M-
gnum, &
ſep-ſua-
cum ſu-*
§. 1. Non continuo cum recesserunt, nam die
quadragesimo in templo praesentatus est.
Post purificacionem profecti sunt in Nazareth Luc. 2.
39. ex quo conſtat grauem fuisse perſecutionem; &
perquisitionem quoq; Nazarethum fuisse venturam:
nam ex cenſo cognoverit Ioseph eo venire,
regim quoque adoratio & palſorum, ſimilque que
Simeon, & Anna Prophetiſſi loquebaruntur famam
anxient. H. rodes quoque ex his omib; cum a-
nimaduertet ſe à Magis illuſum omnes neruos in-
tendit. Quam diu vero in Nazareth morati ſint incertum
eft. Hoc certum eft dupliſi modo errare Calu-
num, incogitante, & impie. Probable eft, inquit, domi-
num Mari peperiffe, donec ex puerperio conualuit, vi iter fa-
cere poſſet. Incogitante, quia iam venerat Ierosolymam,
inde erat Nazarethum, tandem iam dies erat
quadrageſimus, & ſupra conualuisse igitur poterat, li-
laboro paientiſſe infirmata.

Duplex:
Calamit-
er.

Virginis
partus ſu-
dolens.

Impie vero quia partum cum dolore, & debilitate
fingit, quod nemo piorum inquam dixit. Veriſime
dixit Soarezias noster. T. 2. in 3. p. disp. 13. le. Et. 2. Nem-
inem qui Deiparam in partu virginem permaneffe crediderunt,
inueni, qui afferruerit cum dolore peperisse. Calvini virumq;
coniungere debet; dolor enim parientis ex vteri
diſtensione, coniunctione q; oritur. Vt dolor fit cor-
ruptio virginitatis, & ea illibata nullus fit dolor: ve
enim clauſo ostio ingressus eft ad discipulos, non la-
ſo, non eſtiminuto ligno, ita quoque de thalamo
processiſſe ille gigas ad currentam viam, & naſcendo
matris virginitatem aternam conſecravit. Nec lata
erat illi lex que Gen. 3. in dolore paries filios. Quaſi pec-
cata colluſione Christum conceperat.

Concluſam ſententiā S. Gregorii Nyſleni orat. i.
de reuſuſione. Habeſt & Eſaiam, qui gratiam bodieriam
ſine dolore non parum illuſtrat. Ab ipso enim matrem innuptam, ſine patre
peperit, que ſin-
volupate
conceptu.

Sime dolor non parum illuſtrat. Ab ipſo enim matrem innuptam, ſine labore partum ante diſcipli-
ne loquitur Propheta. Ecce virgo in utero concepit, &
pariet filium: & vocabunt nomeneius Emanuel, quia vox si-
gnificat. Nobis ſum D. as. Etenim ſine dolore partum exitiſſe, i-
ſiſrei aquitas te deobedit. Nam cum omnis voluptas dolore
coniunctum habeat, necſe eft, vt in iis, qua ita copulata ſunt,
cum unum ab eſt, alterum etiam abſit. Itaque cum nulla con-
cipienda voluptas antecofſerit, ne pariendi quidem dolor eft con-
ſecutus. Hoc autem Propheta verbis etiam comprobatur, quia ſc-
habent: antequam veniret dolor partus eius, effugit, & peperit
maſculum. Aut, quemadmodum alijs interpres aut, antequam
dolores ſentiret, peperit.

Consulendus D. Thom. 3. p. q. 35. ar. 6. atque in eum
locum Theologos, quos etiam plerique lector orum
exceptis rigidiōibus Caluinianis quibusdam lequuntur.
Porro Caluini hic error alteri errori neceſſarius
eſſe viſus eſt, ne ſi in partu virginis dolore abeſſe, &
illæ virginitatis claſtra ſaretetur, corporum mu-
tuam penetrationem concedere cogeretur, & imagi-
nationes suas de Eucharistiā omittere.

VERSVS 15.

Vt adimpleretur quod dictum eſt à
Domino per Prophetam dicen-
tem: Ex Aegypto vocavi filium
meum.

QVÆSTIO I.

De quo Prophetā dixit; Ex Aegypto vocavi
filium meum?

§. 1. **D**E fili's Israēl Prophetā loqui viderit: idcirco Iudei & gentiles, pricipue Iulianus, id De Israēl Christianis obiecerunt. Dicitur hanc de Hieronym. tis hec ver-
de optimo Gen. Interp. ad Pammach. ad Algaſ. q. 2. & ba agere
in hunc locum. Verba eius tanquam basin d' ſpiratio-
videntur. In initio ponam. *Pro eo quod nos diximus. Ex Aegypto vo-
cavi filium meum*, Lxx. tranſliterunt ex Aegypto vocavi filios
eius, quod in Hebreo non habetur, nullique dubium eſt Mat-
theum de hoc loco ſumpſiſſe reſtimonium iuxta Hebreū veri-
tatem. Ergo qui detrahunt noſtra translationi videant ſcriptu-
ram, de qua Euangelista hoc reſtimonium ſumpſerit, & in-
terpretatus eft in Domino Saluatorē: quando de Aegypto re-
ductus eft in terram Israēl: & cum inuenire non quieverim, In 70. alia
definiant rugare ſrontem, adducere ſupercilium, criſpare nares, lectio eft:
digitis concepare. Hunc locum in ſeptimo volumine Iulia-
ni Augusti, quod aduersum nos, id eft, Christianos eu-
muit, calumniat, & dicit, quod de Israēl ſcriptum eft,
Matthæus Euangelista ad Christum tranſlatus, ut simplici-
tati eorum, qui de gentibus crediderant, illuderet. Cui nos
breviter reſpondebimus: Primum Matthæum Euangelium
Hebreis literis edidisse: quod non poterant legere, niſi hi
qui ex Hebreis erant: ergo non propriea fecit, vt illude-
ret Ethnici. Si autem Hebreis illudere voluit, aut ſultus, **M**atthæus
aut imperitus fuīt. ſultus ſi apertum ſinxit mendacium: nec fallere
imperitus ſi non intellexit, de quo hec dicentur. ſultus, nec
imperitus ipſum volumen excusat, quod prudenter ordinata
que compositum eft: imperitus non poſſimur dicere, quem
ex alio ſcripturam ſcientiam legi habuiffe co-
gnoscimus. Supereft vt illud dicamus, quod ea que rati-
onis procedunt in aliis iuxta veritatem & adimplitionem
reſeruantur ad Christum, quod apostolum in duobus Sina &
Sion & in Sara & Agar ſcripsit cognouimus. Neque enim
non eft Sina mons, & non eft Sion: non ſuit Sara, & non
ſuit Agar: quia hec apostoli Paulus ad duos retulit Testa-
menta. Sic igitur hoc, quod ſcriptum eft, Partulus Israēl, &
dilexi eum: & ex Aegypto vocavi filium meum: dicitur qui-
dem de populo Israēl qui vocatur ex Aegypto, qui diliguntur,
qui eo tempore poſt errorum idolatria quæſi infans &
parvulus eft vocatus, ſed perfecte refertur ad Christum.
Nam & Iacob in typō Christi fuit: quod futura mortis li-
gna ſibi ipſe portauerit: Et Iacob quia Lazari dolentem cuius
Rachel pulchram habuerit vocem in Lixi que maior erat,
excitarem intelligimus Synagogam, in Rachel pulchritudi-
nem Ecclesie, & tanen qui ex parte typi fuerunt Dominus
Saluatoris, non omnia, quæ ſcifſe narrantur, in typocu-
ius ſcifſe credendi ſunt. Typus enim partem indicat, quod ſe-
cutorum procedat in Typo, iam non eft typus, ſed hiftorie veritas
appellanda eft.

§. 2. Hoc

§. 2. Hoc factum ait, ut adimpleretur quod dictum est, &c. Verba Osea cap. 11. v. 1. & 2. ita habent. בְּשַׁהֲרָגָת גַּם־וְיִשְׂרָאֵל
pes transi rex Israel. 70. וְאֶת־פְּנֵי דָבָר אֲמֹת וְאֲמֹת וְאֲמֹת וְאֲמֹת
Deinde subiungit. כִּי נָעַר יִשְׂרָאֵל וְאֶתְהָרָה Quia puer Israel & dilexi
eum, & ex Aegypto vocau filium meum. Septuaginta ita Legi potest verterunt. Λιον ἦμερας ἐπέγειρε, καὶ οὐ πάκτυνε αὐτὸν,
duo- καὶ εἰς αἰγύπτιον μεταλεόμην τὰ τέκνα αὐτῆς. Quia par-
bus modis unus Israel, & ex Aegypto vocau filios eius. Chaldaeus:
לְבָנָי. Eos filios. Syrus nolitram interpretationem sequitur.
לְחַדְּאֵס קָמָעַי חַדְּאֵס ita loquatur, vt sensum alioqui
indifferentem ad filios Israel constringat. Quando puer
era Itzrael, dilexi eum, & ex Aegypto vocau eos filios לְחַדְּאֵס
lūs. Mis prophetas meos ut erudire eos.

§. 3. Ex controveriam multis videntur illa verba; Ex Aegypto vocau filium meum, de populo Israelicito intelligenda esse. Nam ingratitudinem Iudeis ex populus Dei probat, qui ex dura illa feruitate quasi ex se pulchro educti, a Deotamen abierunt, & simulachris immolarunt. Cum vero eos Deus eduxit, legem tulit, tabulae factae, adoptati sunt, Ego, inquit, quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachii mei, & nesciebant, quod carassem eos. Hac de re post dicam.

Ad Christum certum vere fidelibus Christi esse debet. Eadem verba ad Christi ex Aegypto reditum pertinere. Itaque ut populum de Aegypto vocauit, libique in deferto Ecclesiam despontauit; sic etiam caput eius Christum domum inde eduxit. Nec rimur Dei filium in Aegypto pueritiam egisse, cum totus populus ibi habitarit & creuerit. Quod vero Iulianus & alii obiecerunt ex 70. alter legi, & Matthaeum fraudis accusarunt, factum est ex ignoratione linguae Hebreorum. Quanquam apud 70. varia est lectio, Romana editio habet ἡρθεὶς ἀπεριφθονος, ἀπεριφθονος, & pro μεταλεόμην, habet μεταλεόμην. Quia ramen est, τὰ τέκνα αὐτῆς, filios eius, ea versione de Christo nihil probatur. Non tamen Christus excluditur; nam est & ille filius Israels, vt quemadmodum ali, euocatus ex Aegypto, singulari tamen mysterio.

Porro Matthaeum non dolo malo Prophetæ verba usurpaverat, satis etiam genitibus ostendi potest; Cum enim Syriae suæ genti scriperit, Prophetam, vt in Hebreo est Synagoga exponebatur, fideliter citauit. At neque Graecos fecellit. Apud Hebreos enim inuenire potuerunt, quod ille scripsit, & suos potius habere suspectos libros debuerunt, quam Euangelistæ fidem, quam prolatis Hebreorum gentis codicibus approbase promptum fuit.

Dicendum est itaque Osee prophetiam esse, & historię narrationem; historiam vero futuri typum fuisse.

§. 5. Inter autores Christianos magna est disputatione, Prophetæ literalis, an allegoricus de Christo sensus sit; quia tamen controveria si bene explicetur, contra impios fidem Christianam asserit, corum cauilla elidit.

Allegoricus sensus de Israelitis, allegoricum de Christo esse arbitrantur multi sunt, imo præcipui qui-dam patrum. Ille enim sensus literalis est, quem verba præferunt, qui consequentibus & antecedentibus apte cohæret: id vel o solum fieri potest in eo qui de Israels agit, non de aliis, siue alio. Antecedentia namque & consequentia non nisi de Israels progenie dici possunt. Antecedentia sunt, c. 10. Arasta impietatem, iniquitatem messiis, consurgit tumultus in populo. Consequentia vero, sic vocauerunt eos, sic abierunt a facie eorum, Baalim immolabant. Hæc de filiis Israel peccatoribus, & idololatriis dicuntur, ergo & id quod in medio est; Qui puer Israel est, & dilexi eum, & ex Aegypto

vocau filium meum: nec obstat numerorum commutatio. Nam paulo post, de Ephraim eodem modo loquitur: Ego nutritius Ephraim, & portabam eos.

Hæc tamen ratio in libris Propheticis parum firmata est. Omnes enim interpretes crebro obseruant, Propheta propter mentes subito interdum a re proposita deripiunt ad noua mysteria abipi, & ca. quæ non videntur a precedentibus, & consequentibus consentanea, profilo transferre. Quod fieri solet, cum grauibus minis, paenit, rum. & peccatorum extirpatione, de alute & redemptio- nis mimento interponitur. S. c. exponunt illud in Isaia: Ecce virgo concepit. Sic Gen. 49. 18. Salutare tuum Domine exspectabo. Sic igitur & huc locu interpretari facile fuerit. Sclera eorum enumera: Deus, & peccatas minatur, inter illas reprehensiones, minaq; misericordie vo- ces interponit; nempe s. Israelem dilexisse, & ex Aegypto Ratio qui filium suum Israeli redemptorem vocasse. vt eorum, quos sensus de penitentia admislorum criminum, corda in spem eri- Christi li- geret salutis, ne metu diuinæ iracundia absorberet. Cum enim minetur foce, vt siens manu transit, ita ponit. transeat, & vt Hebreum verti potest, succidatur rex Israel, misera ionis initium ostendit. Quia puer Israel, dilexi eum. &c. Hæc enim si verba absent, sensus optimè constaret, & satis apparat, his verbis potius videri setiem, & contextum narrationis intertrumpi, quam connecti. Hunc igitur in modum, qui diuersum sentiunt, argumen- tantur.

§. 6. Qui literalem de Christo sensum esse aiunt, in duplice sunt differentia. Alii eorum unum sensum literalem agnoscunt, alii duplicem. Cum enim in ve- Duplex teri testamento de aliqua persona agitur, & in novo sensus lit- testamento propheticis clarius perfectiusque per aliquem expletur, de viroque literali agi contendunt. Quid si tamen id de quo in veteri agitur ty- pus est eius, quod in novo impicitur, allegor. cum putant. Dicunt est antiquis, non obligabis os boni tru- ranti. Literalis sensus vetat iumento in area triturati os camo obligare: at sensus ille a spiritu sancto primario intentus non erat. Nunquid enim de bobus cura est Deo? Lex igitur ministrat s. Ecclesiastæ est, vt scilicet, qui ministrat altari, de altari viuat. Hac ratione sensu- facile autores qui haec distinctione vtuntur, cum ve- maris, & teribus conciliantur; nam reuera sensus illi allegori- alegorius est, aut allegorico plane similis: quia tamen de illo præcipue verba propounduntur, aliis literalis potius videtur.

Qui literalem unum tantummodo, vnicumque existimant. Duas habent rationes. Nam & allegorias ne- Cut si- gant habere vim probandi; & absurdum esse indicant, unius Christi & Christi typum esse innumeram Israeliciti populi multitudinem. terat. Mihil tamen rationes illæ leues videntur. Paulus enim sensu mystico frequentes autoctonates citat, vel rei explicanda causa, vel quod consensu Ecclesia sic intelligenterent. Vel certe quod ipse potestate Apo- Vtius alle- stolica & auctorizata intellegenda esse doceret. Altera- gorias. ratio multo sane est, etiam dilutor. Nam totus Israel Exod. 4.23. vocatur filius primogenitus, cur non igitur primogeniti sit typus? Imo confit cum primogenito Pharaonis. Hec dicit dominus: Filius meus primogenitus Israel: Dixi tibi, dimittite filium meum, vt seruat mihi. & nolussem dimittere eum: Ecce ego interficiam si- Multum tuum primogenitum. Sententia igitur prophetæ nus typus est; quia puer est Israel, Christus scilicet, filius Abraham, esse post Isaac, & Jacob puer, inquam à me constitutus super mon- fuit. tem sion, quemadmodum Exod. c.24. v.5. dicuntur iuuenes filii Israel; ita quia hic est ille filius Israel, in quo mihi bene complacui, ideo dilexi eum, & quem ille dilexerit, diligo. Ideo & ex Aegypto vocau, cum & ob Iudeorum impietatem, torpore, ingratiu- dinem quæsi in Aegyptum subducus sit, tamen cum reuocau, & in populo meo constitui. Atque hoc fun- damen-

damentum est, quo reliqua insisterent, ne penitus perirent. In hac itaque expositione quisque quod visum fuerit, sequatur. Misi illa expositio melior videtur, que lteralis est de Christo, aut sane sensu primario redditum eius complectitur.

Q V E S T I O II.

An in persecutione Christi exemplo fuge liceat?

§. 1. S. Cyprianus, Arhanas. Augustinus exemplo

Christi fugam in persecutione licitam esse docent. Quae enim, inquit Athanasius, humanitas de Sal-

ligens id latore scripta sunt, ita pareat, ad commune genus hominum licet nobis referri; nam & ille corpus nostrum gestauit, & humanum imbecillitatem ostendit. Probat exemplo fugae Christi in

Egyptum, in Nazareth, & similibus. Tertullianus tamquam a fide alienus, ingenio suo, & aemulationi obsecratus fugae praesidium infirmis abstulit, & de fuga in persecut. c. 8. Refugit & ipse vim interdum, sed eadem ratione quo Apostolis fugere praeceperat, donec scilicet doctrinam suam impleret.

Quia consummata non dico fletit, sed nec auxiliu-

rum a patre Anglorum exercitum desideravit, incipito etiam Terullianus fugam Petrigadio. Professus quidem & ipse est: animam anxiam regnanti ad mortem & carnem infirmam, ut tibi ostenderet primo in se

viramque substantiam humanam fuisse ex proprietate anxie-

tatis anima & imbecillitatis carnis. ne aliam ut quidam nunc

inducerunt, aut carnem aut animam Christi interpretare.

Vim itaque eludere sibi videtur argumentum, si dicat

Christum fugile, donec doctrinam impleret, & eadem

ratione fugere Apostolis permisisse. Verum magis se,

fugere licet, donec argumentum stringit. Fugere enim & ceteri eo

modo possunt, donec impletis omnibus, legem ma-

lex aliqua nendi habere se agnoscant. Christus enim mortem, &

carcerem fugit, donec veniret hora eius, discipulis

quoque eius fuga licita est, donec causa gravis sit, vel

obscenulum, vel alio cum necessitatem patienti.

§. 2. Dum ille fugit, Herodes sicut, omnes infan-

tes in Bethlehem, & finibus eius occiduntur. Quod

A bimatu vero signanter Herodes, abimatu & infra occisos voluit,

secundum tempus quod exquisierat a magis, quosdam mo-

nuit, ut stellam bennio ante natum Christum appa-

ruisse, quosdam, ut biennio post natum Christum ca-

dem factam existimarent. Verum alii stellam ante

partum viam referunt. Imo Caluinus, Stulte, inquit,

Stella ante pro confesso sumunt, stellam non apparuisse nisi post partum

partum no virginis: quod cum tam plerique fentiant, merito

ridetur. Stultus videri potest, si quis omnes stultos iudicet.

Misi videtur Herodes fulsicatus esse stellam diutius

apparuisse, quam illis vita fuerit; nec enim, quem

quam diem, qua primum eam videre potuerunt, in-

dicare facile fuerit, affirmata & promulgata fuit, ante

non fuisse; neque enim vel pluvio celo, vel alia de

causa, mox stellam, ut emicuit, etiam videri necesse

fuit. Deinde secutari ut consuleret, sicutiam exten-

dit: Nam quidam etiam monstrui infantes maiuscu-

li sunt, & rudis miles in tam furioso facinore decipi-

non difficulter poterat, quibus ut Tyrannus occurri-

deruntur, ret, ne scelus perderet, omnes bimulos, qui que infra

causa crux eam atque occidi imperavit. Atq; ita intelligentia est.

tempus est, quod ait *zōw rēgō infra*, secundum tempus quod

exquisierat a magis. Nam tempus illud exquisitum à magis

sreferendum est, ad id quod dicit, *infra*. Nempe o-

cident cos, qui infra bimatum erant, non omnes, sed se-

lēre quod cundum tempus quod exquisierat à Magis, non erat,

exquisierat eos occidi necesse, qui post Magorum aduentum na-

de Magis ad ti erant: de eorum enim atque facile constare pote-

ti qui inrat. Quanquam non est dubium multos quoq; mi-

si erant, nores Christo, dum miles dubitat, & imperium ta-

neratur, men exequitur, occisos. Quanquam mīhi verissi-

Adam Conzen in Euang. Tom. I.

mile redditur, Herodem non adeo celeriter sciuisse, dum enim Magos expectat; deinde de abitu cognoscit, dubitatque an illi illisi fuerint, & pudore aliam viam sint ingressi, transit dies quadragesimus, dein perfectis omnibus secundum legem Domini, reuersi sunt in Galilæam, in ciuitatem suam Nazareth. Luc. 2:

39. Quandiu ibi habitarint, incertum est: At certissimum est Caluinum falli, dum Iosephum in fugā Praesentā in transiū Ierolymæ ait functum pietatis officio, tio Christus quod lege Domini præscriptum erat. Nam Lucas ex non est in presulis verbis docet: Eos postquam omnia perfecisti, fugā facta, reuersos in Galilæam in ciuitatem suam Nazareth. Deinde Ioseph noctu fugam capessit, cum Maria & puerulo; instabat igitur periculum ē proximo; quomodo in mediani flammam se daret? præsertim cum ē Nazareth per Ierosolymam non sit iter in Egyptum. At in multis latere patuit. Cur ergo rediens ex Egypto, postquam audisset omnes d. functos, qui quasi sicut animam pueri, non tamen in Iudeam est ire ausus, quod Archelaus regnaret? An in re præfeminis Herodem timaret, quam sopita iam fama Archelaum?

At vero non latuisse, sed multis manifestatum constat, ex Luc. 2, 28. De illo enim Atina loquetur omnibus, qui expectabant redemptionem Israel. Prodere quidem hoc esset dominum, si eo tempore, quo nocte fugit Ioseph, in templo Ierosolymitano laudes eius celebrarent.

VERVS 18.

Vox in Rama audita est; ploratus & vulnus multus Rachel plorans filios suos, & noluit consolari quia non sunt.

Q V E S T I O I.

An haec de Christo predicta sunt?

§. 1. Hieronymus hunc in locum monet, nec ex Hebreo, nec 70. translatis verba Mattheum. Vox in excelso audita est, &c. Nec iuxta Hebraicum, nec iuxta Lxx. Mattheus sumpsi testimoniū. Legimus enim in eopis descriptionem in infaniū necū: Tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam Prophetam dicentem: Vox in Rama auditā est, ploratus & vulnus multus: Rachel stans filios suos: & noluit consolari, quia non sunt. Ex quo perspicuum est Euangelistā & Apostolos, nequaquam ex Hebreo interpretationem aliquius secutus, sed quasi Hebreos ex Hebreis quod legebant Hebraice, suis sermonibus expressisse. Rachel mater Ioseph cum veniret Bethlehem, subito parvus dolere correpta, pergit filium: quem obsterix, quia moriebatur partens, vocavit Benoni, hoc est, filius doloris mei. Pater autem Jacob mutauit vocabulum & appellauit eum Beniamin hoc est filius dexteræ. Queritur itaq; quo modo Mattheus Euangelista testimoniū Prophetia ad interfectionem transstulerit parvolorum, cum perspicie de decem tribus scriptum sit, quarum prius est non fuit Quidam Ephrata, & nequaquam sit in tribu Ephraim, sed in tribu Iuda: ipsa est enim & Bethlehem & iuris, unde & nomina v- pertineat triusque concordant. Bethlehem vocatur domus panis: Ephraia & iacobœja, quam nos libertatem possumus dicere. Quia igitur Rachel in Ephrata hoc est in Bethlehem condita est: sicut & scriptura sancta & titulus sepulchri eius hocque restantur: sive dicitur pueros, qui iuxta se, & in suis regionibus intersecti sunt. Quidam Iudeorum hunc locum sic interpretantur, quod capti Hierusalem sub Vespasiano, per hanc viam Gazam, & Alexandriam infinita milia capti virorum Roman directa sint: alijs vero, quod ultima capitulitate sub Hadriano quando & Iudeorum vrbi Hierusalem subversa est, innumerabilis populus diversè exposicio-

etatis & virtusque sexus, in mercato terebinthi venundatus sit. Et idcirco execrabilis esse Iudaum mercatum celeberrimum visere. Dicant illi, quod volunt: nos recte testimonium summissi dicemus Euangelistam Mattheum pro loco in quo Rachel condita est: ut vicinariam in circuitu villarum filios quasi suos fuerit, &c.

S. 2. Quod Iudeos atinet, non erat opera pre-cium de Tito, vel etiam Adriano nouas fabulas effingere, sub Tito in Galilaea, & Ierosolymis, vbi gentis camenio est put erat, praeceps clades fœnuit, multo minus ad in hoc loco Adianum pertinet. Ephraim eo tempore non miseratur, ut eius toties mentio instituatur: De Iuda & Ephraim. Benjamin agebatur. Nam Ephraim iam adeo diu desierat esse populus, ut patriæ & lingua oblitus fuerit. Alioigit illa referenda sunt. Verum primo textum consideremus, in quo eti alia verba videantur, nihil tamen est repugnans.

In Rama, noster verit: *in excelso*, 70. *ουαυζ*, vt constet esse locum aliquem in finibus Bethlehem, latinis Excelsum. Plotinus 77. Nebi. 9. *ουαυζ*, Texus co[n]— noster verit lamentationem. Vludatus *בְּכִי* bechi sentientes fletus, *אָאוֹבָשָׁא*.

Multus *הַבְּרוּרִים* coniungendum est cum *בְּכִי*, & sensus est, Bechi Thamurim, fletus amaritudinum, quod bene veritur *אָאוֹבָשָׁא*. Est perseverans tristitia.

Denique in Hebreo additur, super filios suos, hoc modo, *Ei noluit consolari super filios suos*. quod nec in nostra versione est, nec in 70. nec Matthæus recensuit. Chaldeus tamen adiunxit. Ex hisce igitur perspicuum est, non esse aliquam sententiarum inter Ieremiam, & Matthæum differentiam: licet verba non studiose annumerata sint.

S. 3. Iudei ista omnia de dolore Rachelis interpretantur, qua inducitur lamentari filios Beniamini in captivitatem abductos, & gaudere de reditu. Hunc Totum interpretationi oppono, torum Ieremiæ contextum, p[ro]ut 3. est qui de Christo, & eius regno prophetat, non de Beniamito, iamit. Quod ut ostendam, legimus est ipse Propheta & regno. In illo tempore dicit Dominus: *Ego Deus in uersis cognitus*. *et ipsierunt mihi in populum*. Ec v. 6. *Quia e-* Ad reditum it tempus, in quo clamabunt custodes in monte Ephraim. *Sur-ex-Babylonite* & ascendamus in Sion ad Dominum Deum nostrum, *nia non* Hoc non est factum soluta captivitate Babylonica; pertinent nam Samarita infelix semper hostes Iudeorum fucista. Itemque v. 8. 9. 10. Clarissime v. 22. *Famina cir-* Hac non cundabit virum. & v. 31. *Ecce venient dies, & feriam dominis sunt fida Israhel pactum nouum, non secundum pactum, quod pepig[er] cum post capti-patibus eorum,* & v. 33. *Dabo legem meam in videribus eu-ruum.* Et non docebit vir ultra proximum suum.

Denique ait in fine capituli, ciuitatem adiscandam, & non destruendam usque in perpetuum. Hac nullo modo conueniunt, & Iudei ex Babylonia reducibus, & sub Persorum, Graecorum, Romanorum imperio gementibus, nec de tali igitur dolore, vel consolatione agitur: Sed Christo, Apostolis, Samariæ recipienti verbum Dei. Aut ostendant hæc aliquando acha, Iudeos à Septentrione reductos. Perspicuum igitur est, non conuenire ista liberationi per Cyrum concessæ, ut Iudei interpretantur; neque enim Tribus Ephraim Iudeorum reddit, & expertus est eo tempore, quod dicitur, v. 20. statu[re] post si filii honorabili mihi Ephram, miserans miserebor eis. captiuu- Multo minus conuenit Ierosolymorum illa extirpationem isla. Cito, quia omnino postea vastata, ut non manferit la-repugnat: p[ro]is super lapidem. Hanc ob causam Rabbinorum nonnulli de aliqua veteris Testamenti historia agi, sed ignota, fingunt. Verum hic quoque sine ratione sumos vendunt. Quamuis enim aliqua calamitas evenire filii Rachel potuerit, quam aboleuerit temporis vetustas, non tamen tam insignium promissionum effectus in obscuritate potuerunt, ut cuicunque

quamvis obiter legenti constare potest. Deinde si de tribuum redditu agitur, & captivitate, cur potius Rachel luget, quam Lia? Sane Læ filii redierunt, hoc est filii Iudeæ, Beniaminitæ pauci fuerunt, ceteræ tribus in dispersione manerunt. Imo Bethlehem ad Iudam pertinet, sed Rachel lugere inducitur, quia ibi se pulsa est. Quid porro ad tales Bethlehemitas, omnium communis felicitas, aut clades?

S. 4. Opponunt tamen versum 18. *Hez dicit Domi-nus, quiescat vox tua, & oculus tuus a lacrymis, quia est merces operi tuo*, ait Dominus. Et reuertentur de terra inimici. Et si spes nouissima, ait Dominus, & reuertentur filii tui ad terminos suos. Respondeo tamen hanc ipsam promissionem non esse completam, nisi per Christum cum ad Rachalem seu Ecclesiam veri Israelite ex omni or- Ephraim edierunt. Neq[ue], enim simpliciter redditus, sed cum iam in ea felicitate, & nouitate promittitur, quæ nec Cyro persersione regnante, nec deinceps fuit, si temporaria spectemus, est: addo quod de redditu Ephraim statim adiungitur falsum esse. Nullus enim eius redditus fuit, nisi ad Christum conuersio, nec iam populus illius supereat. Ephraimitarum, qui redire possit.

VERVS 19.

Defuncti sunt enim qui quarebant animam pueri.

QVÆSTIO I.

An Christus animam habuerit?

S. 1. **A** pud S. Athanasium in colloquio orthodo-Macedo: xi, & Macedoniani hinc probatur, Christiani verum hominem, veram animam habuisse. Non Christum est hic unus error resterit, inquit ille, qui eiusdem cum patre es- exanimè sentiæ filium esse dicit, sed quod Dominum incarnatum animam quicunque habuisse assertor. Et paulo post faciet Macedonius, suo Christum exanimem dicere. Cum responderet Orthodoxus. Quomodo ergo Angelum audies Iosepho dicentem: assumptu pueri eiusque matre, sive in Aegyptum: quæsturus est enim Herodes animam pueri: & iterum: Surge & una cum pueri eiusque matre proficisci in Israelitam terram; mortui sunt enim, qui animam pueri quarebant ad necem. Sane diuinitatem ad necem quæsi tam Angelus non dixisset, nec Iosephus credidisset, sed eam animam, qua constabat vita humana.

VERVS 23.

Quoniam Nazarens vocabitur.

QVÆSTIO I.

Vnde, & a quo vocatus Nazarens, vel Nazarenus?

S. 1. **M** Atthæus non unum Prophetam nominat, sed per Prophetas esse dictu affirmat. Chrysostomus, aliq[ue] cum sequi soliti, a Prophetis dictum volunt quorum scripta non extarent. Calixtus ait, eum, nedium, quem soluere non potuit, abscondisse. Nihil coloris habere eam respondere, omnes enim libros qui Matthæi tempore fuerunt, etiam nunc supersesse.

Quamvis autem Chrysostomi solutionem non se- Ex Pro- querit, non tamen Calixti rationem probare possem: plures qui cum enim tecum veterum libri interierint, ut ostendit in non existat Prolegomenis P. Serarius, nihil in rum est, si multa citare posse ex eis vel traditione, vel citatione in alios libros ruit. translati, seruari potuerint. Iudas ver. 14. citat Prophe-

Prophetiam Henoch, quem ait prophetæ scriptum ab Adam, & verba allegat. Quod signum est, vel traditione, vel scripto vaticinium verutissimum esse seruatum; par ergo modo cum tot Prophetæ fuerint in populo Dei, tā pauci scripsi int Prophetias, quid enim Elias, aut Heliæus scripsit? Non abs re Chrysostomus existimat, quoniam in Scriptu à nūs quā totidem verbis inuenitur, quod Marthæns per Prophetas dictū esse testatur, id ab aliquo, vel a quibus dictum esse, quorum scripta non superercent, aut nulla fuissent, sed memoriam Ecclesiæ continerentur. Non dissimilis aliorum sententia, qui putant à Prophetarum interpres dictum Nazarenum. Verum id minus probandum est. Si enim Prophetæ dixerunt, appellandum Nazarenum, quid opus est ad interpretes cōfugere? Prophetas enim citat Marthæns, & in illis sat auctoritatis est. Si Prophetæ sicutum non appellarent, parum opis est in commentariis interpretum, nisi & ipsi Prophetica auctoritate pollebant.

§. 2. Qui certum scripturæ locum designant veteres, & recentiores, tripliciter differunt. Alienam Nazarenū dictum volunt, quasi se patatum, Domino consecratum. vt Gen. 49.26. Et in vertice Nazarei inter fratres suos. & Iud. 13. 7. vbi Samson dicitur Nazareus futurus Dominus. Alii ad Isaiam referunt 11.1. Ereditate virga deradicare lassæ, & flos de radice eius scèder, vbi in Hebreo est Neze; aliis utrumq; locum coniungunt.

§. 3. Duo sunt apud Hebreos verba, eiusdem prolationis, sed d'uersæ significatio's. נָזָר Natzar, & נָזָר Natzar, sive scribere malis Nadzar, & Naszar, quas nos pronunciatione vix distinguimus, Iudei Sibilo aliquo expeditescunt, ut facile iudicatu esset, quam vocem proferent. Naszar per T est custodiare, formare, plantare, נָזָר plantæ tenera, germen, flos, quod accurate custodiatur. Huiusmodi surculus est Christus Dominus, de radice David, de quo Angelis mandatum est, ut in manibus portent eum, ne forte offendat ad lapidem pedem suum. Altera dictio est נָזָר per Zain, quæ est separare, sanctificare, vnde נָזִיר Nazir, & Chaldaic נָזִיר Nazareus, quales illi quorum Nazareatus in lege describitur, qualis etiam Ioseph ob sanctitatem, & ex lege dicta Samson. Hoc quoq; in Dominum nostrum conuenient dubium non est; fuit enim multis modis, segregatus à peccatoribus, sanctificatus, & Deo dedicatus.

§. 4. Christum Nazarenum vocatum constat ex Sacris Euageliis, hoc loco Græce dicitur, Ναζαρεῖος, Marci. 24. Ναζαρεῖος, Luc. 4.3.4. eodem modo, atque eodem modo aliis in locis, adeoq; nomē hoc notum fuit, ut omnes vtererentur. Matt. 26.71. Marc. 1.24. & 16. 6. & 18.47. Act. 2.22. & 3.6. & 6.14. Quin ipse se ita appellat, Act. 22.8. Ego sum Iesus Nazareus quem tu persequeris. & 26.9. Quin etiam hoc nomen in titulo positū fuit, Ioan. 19.19. Iesus Nazareus Rex Iudeorū. Hinc etiam continuo vocatos videmus Christianos Nazarenos, nam Act. 24.2. Accusator Pauli vocat eum, auctorem seditionis scela Nazarenorū. Sic deinde per contextum Christum, & Christianos voca unius Iulianus, Porphyrius, hodieq; Iudei. Elias Iudeus testatur nos ab illis vocati Ναζαρηνοί. Non solum, seu Nazarim. Dubitari solet tamen an Ναζαρίος d'atur, an vero נָזָר. Verum hoc licet certissime non constet, omnino tamen probabile est, Νאצָר Naszar d'ci, ut florēnsis qualis, seu floridus appelletur. Non est hoc omnino certū: quia Nazareth, non inuenitur in sacris Bibiliis, nisi in novo Syrorum Testamento: omnis ergo certitudo etymologica logiā nūtatur Syriaca versione, vbi semper per נָזָר scribitur. Quanquam illa quoq; gentes duas literas cōfundunt, cum eisdem instrumentis otis effterantur; nam supra vbi Hebreus habet נָזָר Chaldaeus legit נָזָר per Zain; nec mirum has literas inter se comunitari,

Adami Conzen in Euang. Tom. I.

cum in נ & נ frequentissime mutentur. Quia tamen semper ita scribunt, & ipse Elias נָזָר vocari dicitur Nazarei

suis נָזָר virgultum seu florem, & Christianos quasi virgulta Hebreis

super truncum sacro sancti corporis Christi Iesu iusta & rada Nezer di-

cata. in Syro titulo crucis vocatur נָזָר Natfraia, vel curit.

vt alii prouinciant, Notfræo. Conuenit hæc etymologia Christo non modo, quia virgulum, & flos, sed quia seruator. Ita Exod. 3.4. נָזָר custodiens. Hoc nomen cum multi scandalo esset, Bethlehemita enim non Nazarenū Christum esse oportet, & sciebat Edangeli- omnes, hinc Euagelista causam cui ita appellatus sit, ita causam indicat; non q; in Nazareth natus, sed educatus esset. cur Nazareti igitur Iosephi Iudeam fugientis, Propheticæ reis dictus veritati seruit: Nam & in Bethlehem nasci, & ab e- sit, necessaria educatione Nazarenū vocari oportuit, ut unq; Mat- ria attulit.

thæus factum probauit, Natuitas in Bethlehem ex cœ- su Cœsa ris, & adoratione Magorum constabat, de no-

mine Nazareni ex vsu vulgi. Quod igitur per contumeliam nomine imponebat Domino, id Euagelista à Prophetis prædictum esse asserit, eoq; probat ipsum esse Christum, argumentum in aduerarios retorquens.

De tam vulgato nomine, tamquam mulierum dispu- tationum causa, prædicti se certi aliquid Prophetas nō est dubium. Nam quod ad loca citata attinet, erat Io-

Clare Pro- seph, & Samson typi Domini, sed also nomine dicti p̄phetas pra- Nazarei. Quod ad Isaiæ verba, dicitur illis Christus dixisse hoc

נָזָר quod ait Elias esse nomen Hebraicum vobis Na- nomē val-

zareth, veruntamen non viderui hoc fatis expresse de proba- dictum p' o Nazareni nomine probando. Indicat hoc b'le ej.

satis Tertullianus 1.4. adu Marcion. c.8. Nazareus vo- cari habebat secundum Prophetam Christus creatoris. Vnde

& ipso nomine Iudei Nazareos appellant per eum. Vera igitur & expressa fuit eo tempore nota Prophetia aliqua creatoris, de hoc nomine. Sed Tertullianum porro audiamus. Nam & sumus de quibus scriptum est, Nazarei exalbati sunt super nūm. Qui scilicet retro luridati delin-

quentiae maculis, & nigrati ignorantia tenebris. Christo zu- tem appellatio Nazarei competitaria erat ex infante latebris, ad quas apud Nazareth descendit, vitando Archelaum filium Herodiu. Hoc propterea non omisi, quia Christum Marcionis

oportuerat omne commercium atraffe, etiam locorum familiari- um Christi creatoris, habentem tantu'm Iudeæ oppida non ita

Christo creatori per Prophetas emancipata. Ceterum Prophetarum erit Christus vbi viciung, secundum Prophetas inuenitur.

Hic t'onus putat fixum de scripturis testimo- De scri- nium non proferri. Merito; nam quantum etymologia pturā, quā

conueniat, vel ex sanctitate Nazareum, vel à surculo extet tefi- & flore; hoc tamen est gentile nōmen, ab urbe dedu- monium

stum, ideoque ex patria; non ex alia re dicti nominis non fertur, appellationem sumptam esse cōstat. Quocirca Chrysostomis sententiam veram arbitror: tum ob causas ante allatas, tum quod videamus Prophetas plurimos,

vel non scripti, vel eorum fragmenta recitari, quod etiam in aliis auctoribus vnu' venit: extant enim inter Propheta-

grilibus ex fragmentis veterum auct'orum. Prophetas rum fra-

plurimos fuisse constat, quia iam tum erat Zacharias, g'minta, vt

Simeon, Anna, alii. Neque igitur haec sententia noua aliorum est, neque à recentioribus reiecta. Cur enim negemus auct'orum

alios Prophetas de Christo prophetaisse, quamvis fuerint, non scripserint, aut scripta excidisse, plurima tamen,

vel memoriæ, vel commentator' thesauro ad Christi tempora persuissen're, quæ nunc intercederunt?

Fieri enim potest in libro annis clariis hoc exstitisse testimonium, ait Arelius Caluino suo considerat' disci- pulus. Hoc adjungere liber: Nazareos hereticos,

qui alio quoque nomine Symmachiani appelle-

lati sunt, huic non pertinere: De il-

lis Epiphani. Augusti-

nus, alii.